

โบราณคดีสะท้อนย้อนคิด:
เมื่อนักโบราณคดีทำงานกับนักลักขุด
ที่ทุ่งคูลำพัน จังหวัดปราจีนบุรี

Reflexive Archaeology:
When Archaeologist and Looters Work Together
at Kulampan, Prachinburi Province

นรุตม์ โลกุลประกิจ
นักโบราณคดีอิสระ

Narut Lokulprakit
Independent Archaeologist

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อบอกเล่าเรื่องประสบการณ์การชุดคันทางโบราณคดีร่วมกับนักลักซุดที่แหล่งโบราณคดีบ้านคูลำพัน อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี โดยใช้ “โบราณคดีสะท้อนย้อนคิด” เป็นเครื่องมือในการสังเกตการณ์ตัวเองในฐานะนักโบราณคดีและปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับบรรดานักลักซุด ข้อมูลภาคสนามที่ได้ นอกจากจะแสดงถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิธีการทำงานที่แตกต่างกันระหว่างนักโบราณคดีกับนักลักซุดแล้ว ยังสะท้อนไปถึงระบบคิดและความเชื่อที่เป็นแรงผลักดันเบื้องหลังการเสาะแสวงหาลูกปัดโบราณของพวกเขาด้วย ซึ่งข้อค้นพบนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการแก้ปัญหาอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมต่อไปในอนาคตได้

คำสำคัญ: โบราณคดีสะท้อนย้อนคิด, แหล่งโบราณคดีบ้านคูลำพัน, อาชญากรรมมรดกวัฒนธรรม, นักลักซุด, ลูกปัดโบราณ

Abstract

This article aims to narrate my experiences working with ancient bead looters (or hunters) in Kulampan site in Prachinburi province, using “Reflexive archaeology” as a tool to observe myself as an archaeologist and the interactions with the looters. This information highlights the sharing experiences, integrating the system of thoughts and beliefs as a major motivation for looting. The findings could fundamentally contribute to suggested solutions for cultural heritage crime in the future.

Keywords: Reflexive archaeology, Looter, Ancient beads, Kulampan Archaeological Site, cultural property crime

อาร์มภพ

“โบราณคดีสะท้อนย้อนคิด” (Reflexive archaeology) เป็นวิธีคิดของนักโบราณคดีหลังกระบวนการ (Post-Processual archaeologist) ที่เกิดขึ้นท่ามกลางวงถกเถียงทางวิชาการระหว่างนักโบราณคดีกระบวนการและหลังกระบวนการในอเมริการาวช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 (Moore, 2006: 149) นำสังเกตว่า โบราณคดีสะท้อนย้อนคิดนี้ ให้ความสนใจต่อบทบาทของตัวนักโบราณคดี ความเป็นวิชาชีพ และความสัมพันธ์กับสังคมมากกว่าเนื้อหาหรือตัวงานโบราณคดีแบบที่นักโบราณคดีกระบวนการให้ความสนใจ เช่น งานของจอห์น คาร์แมน (Carman, 2006: 95-102) อธิบายถึงโลกที่งานโบราณคดีถูกใช้เป็นปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ซึ่งมีผลกระทบในหลายวงการ ทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง เขาอธิบายว่างานโบราณคดีในอังกฤษสร้างสังคมนักโบราณคดีที่เหนียวแน่นและทำให้อำนาจต่อรองในทางสังคมสูงด้วยความเป็นวิชาการ แต่ก็เชื่อว่าอำนาจต่อรองนั้นจะสำเร็จเสมอไป ริโมเรโอ โรดริเกซ (Rodriguez, 2006: 161-172) ได้ยกประเด็นเรื่องการต่อรองสิทธิ์พื้นที่ของชุมชนชาวมายันเป็นตัวอย่างของการที่นักโบราณคดีไม่อาจใช้อำนาจทางวิชาการเข้าไปจัดการพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บนแหล่งโบราณคดีมายันโบราณได้ แม้จะให้ความรู้และนำเสนอคุณค่าของแหล่งโบราณคดีรวมถึงเสนอแนวทางการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเปิดพิพิธภัณฑ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชนได้ก็ตาม ซึ่งเมื่อได้ทำการสะท้อนย้อนคิดดูแล้ว นักโบราณคดีจึงพบว่ามุมมองต่อมรดกวัฒนธรรมและการให้คุณค่าต่ออดีตนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยและบริบทที่แตกต่าง

กัน สิ่งสำคัญเมื่อนักโบราณคดีต้องรับมือกับปรากฏการณ์นี้คือการพยายามทำความเข้าใจ “ผู้อื่น” ให้มากขึ้นก่อน เพื่อจะได้ร่วมกันหาทางออกที่ลงตัวต่อไป

แนวคิดโบราณคดีสะท้อนย้อนคิด จึงหมายถึงการตรวจสอบตัวเองของนักโบราณคดี และการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น แล้วนำมาปฏิบัติด้วยการตระหนักว่าตัวเองกำลังจะทำอะไร เพราะอะไร และเพื่ออะไร แนวคิดนี้เป็นที่นิยมใช้ในงานโบราณคดีหลังกระบวนการ (post-processual archaeology) มีประเด็นสำคัญอยู่ที่การรับฟังเสียงของผู้อื่นหรือ Multi-vocality ตามที่ Ian Hodder ได้เสนอเอาไว้ (Hodder; 2004; 2005) โดยมีประโยชน์ 2 ทางคือ (1) สลายกำแพงของนักวิชาการลงและยอมรับให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้างอดีตขึ้นมา รวมถึงร่วมจัดการทรัพยากรจากอดีตได้ผลของประโยชน์ประการแรกนี้คือกลายเป็นงานโบราณคดีชุมชน (public archaeology) ซึ่งในประเทศไทยเริ่มมีขึ้นราวช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา เช่น งานโบราณคดีชุมชนของสายันต์ ไพเราะจูจิตร ที่แหล่งเตาบ่อสวก (จังหวัดน่าน) และแหล่งเตาเวียงกาหลง (จังหวัดเชียงราย) (สายันต์ ไพเราะจูจิตร, 2543; 2546; 2552) งานโบราณคดีชุมชนโดยสำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี กรมศิลปากร พ.ศ. 2552 ให้ชาวบ้านอำเภอยะรัง มีส่วนร่วมในการศึกษาและพัฒนาแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยนำโบราณวัตถุทั้งหมดมาทำความสะอาด จัดหมวดหมู่และจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ความเป็นมาของชุมชน และโครงการสืบค้นและจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอยะรัง-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอนของ รัศมี ชูทรงเดช (2552) เป็นตัวอย่างของงานโบราณคดีแบบสหวิทยาการที่ใช้ผู้เชี่ยวชาญด้านอื่น ๆ มาร่วมทำงานโบราณคดี มีการศึกษาเปรียบเทียบข้ามวัฒนธรรม รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้วย งานเหล่านี้ล้วนเป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการตกผลึกของแนวคิดโบราณคดีสะท้อนย้อนคิด

ส่วนประโยชน์ในอีกทางหนึ่งก็คือ (2) เปิดพื้นที่ใหม่ของการศึกษานอกกรอบแนวคิดทฤษฎีเดิม ให้สามารถเกิดความรู้ แนวคิด ข้อค้นพบ หรือความเข้าใจใหม่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันของคู่ตรงข้ามทางความคิดหรือระบบที่ทำให้เกิดข้อขัดแย้งหรือการกดทับได้ ซึ่งการเปิดโอกาสให้มีการศึกษาเช่นนี้เอง สามารถนำไปใช้จัดการกับปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากมรดกวัฒนธรรมได้ เพราะเป็นวิธีคิดเพื่อจัดการกับปัญหาโดยเริ่มจากการทำความเข้าใจและสลาย “คู่ตรงข้าม” ของปัญหานั้น ๆ สำหรับประเทศไทย การแย้งชิงสิทธิ์ในพื้นที่ระหว่างนักโบราณคดีกับชุมชนนั้นค่อนข้างไม่เป็นปัญหา เพราะมีกฎหมายรองรับว่า “หากที่ดินบริเวณใดที่ทางราชการขึ้นทะเบียนเป็นเขตโบราณสถานแล้วไม่มีผลทำให้ที่ดินบริเวณนั้นเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินทั้งหมด เพียงแต่เจ้าของหรือผู้ครอบครองถูกจำกัดสิทธิบางอย่างในที่ดินของตนตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ เท่านั้น” (อนุชาติ คงมาลัย, 2558: 10) แต่น่าสนใจกว่าคือเรื่องอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมที่มีมายาวนานกว่านั้น กลับยังคงเป็นปัญหาที่นักโบราณคดีไทยหลีกเลี่ยงจะเข้าไปศึกษา เพราะมองเรื่องการลักลอบขุดและค้าโบราณวัตถุเป็นฝั่งตรงข้าม ภายใต้มุมมองแบบตำรวจ-

ผู้ร้าย นักโบราณคดีจึงไม่ต่างกับตำรวจจับโจร และน่าประหลาดใจว่าไม่สามารถจับได้ไล่ทันเสียที

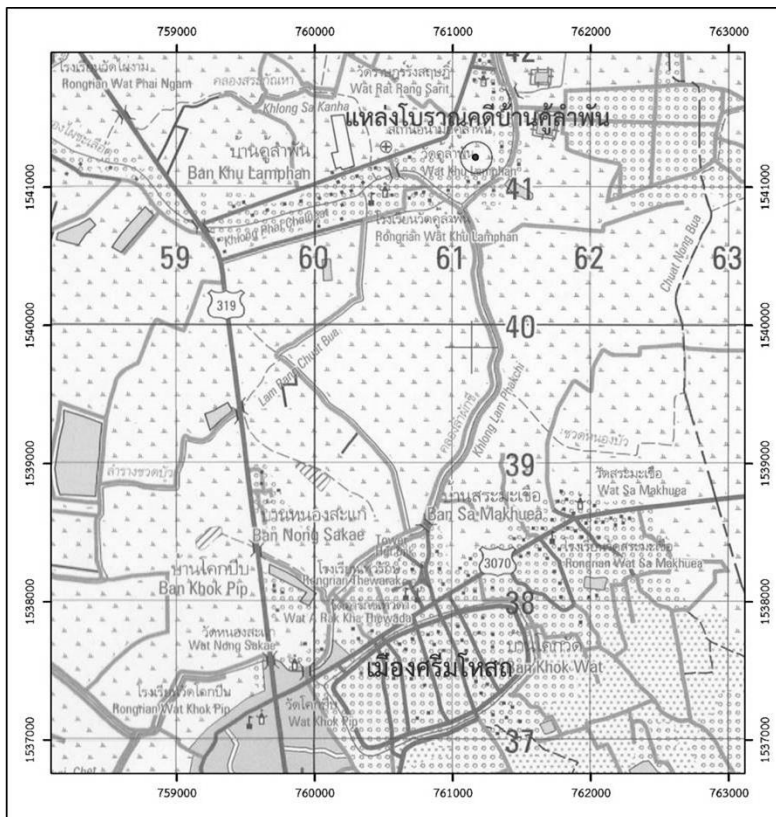
แม้จะมีนักวิชาการไทยให้ความสนใจในประเด็นเรื่องการค้าโบราณวัตถุและการลักลอบขุด (looting) มาก่อน เช่น วิชัย ตันติกิตติกร (2526) ที่ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ปัญหาการลักลอบทำลายแหล่งโบราณคดี นับเป็นงานศึกษาในประเด็นอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมชิ้นแรก ต่อมา สมประสงค์ พระสุจันทร์ทิพย์ (2543) ได้เขียนหนังสือเรื่อง เจาะเส้นทางการค้าโบราณวัตถุ ตีแผ่ข้อมูลเกี่ยวกับตลาดและเส้นทางการลักลอบนำโบราณวัตถุออกนอกประเทศ, สุรชาติ พัทธพรม (2543) เสนอแง่มุมในทางการบังคับใช้กฎหมายและมาตรการต่าง ๆ กับขบวนการค้าโบราณวัตถุ และสายทิพย์ สุดชา (2552) ศึกษากระบวนการค้าโบราณวัตถุประเภทลูกปัดทวารวดี แต่การศึกษาเชิงลึกโดยนักโบราณคดีเองนั้นยังมีอยู่น้อยมากและที่ผ่านมามักใช้กรอบมุมมองในการศึกษาแบบคู่ตรงข้ามทั้งหมด นักโบราณคดีจึงมองว่านักลักขุดเป็นผู้ร้าย วิธีการแก้ปัญหาจึงต้องบังคับใช้กฎหมายเป็นหลัก ในขณะที่การสะท้อนปัญหาในเชิงลึก รัศมี ชูทรงเดช (1999) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาจากการลักลอบค้าโบราณวัตถุที่มีผลต่อการสร้างความรู้ของนักโบราณคดี คือ เมื่อหลักฐานถูกนำออกจากบริบทของมันโดยไม่ได้มีการศึกษาก่อน ข้อมูลและความรู้ทางโบราณคดีตรงนั้นจะสูญไปอย่างน่าเสียดาย ปัญหาการลักลอบขุดจึงส่งผลกระทบต่อองค์ความรู้ทางโบราณคดีโดยตรง ซึ่ง พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา (2560) ได้วิเคราะห์กลไกการค้าโบราณวัตถุในเชิงลึกลงไปว่า ในบางกรณีความเป็นนักวิชาการก็ถูกใช้เป็นเครื่องอำพรางเป้าหมายในการนำ

โบราณวัตถุออกไปขายอย่างผิดกฎหมายและผิดจรรยาบรรณ รวมถึงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แหล่งโบราณคดีก็อาจเป็นนักลักขุดจำเป็นที่แอบหาสมบัติใต้ดินไปขายในตลาดค้าโบราณวัตถุได้ ตรงนี้มีความน่าสนใจที่ทำให้เห็นว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ตรงข้าม ขาว-ดำ นั้นไม่เสถียร คือนักโบราณคดีเองก็กลายเป็นนักลักขุดได้ แล้วทำไมเราจะเปลี่ยนแปลงนักลักขุดให้ช่วยงานนักโบราณคดีไม่ได้

การลักลอบขุดคือจุดเริ่มต้นของปฏิบัติการอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมทั้งกระบวนการ แต่ในปัจจุบัน องค์ความรู้จากการศึกษาเกี่ยวกับอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมที่เคยมีมาก่อน ยังไม่สามารถก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติต่อผู้ปฏิบัติการจริง ๆ ได้ นักลักขุดก็ยังคงไม่เข้าใจว่า สิ่งที่เราทำนั้นก่อให้เกิดผลเสียอย่างไร และนักโบราณคดีก็ไม่เข้าใจว่าทำไมนักลักขุดจึงไม่สามารถเลิกขุดได้เสียที เรารู้แต่เพียงว่าการลักลอบขุดเป็นปัญหา แต่ไม่สามารถเข้าถึงปัญหาเพื่อศึกษาหรือเริ่มต้นจัดการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมได้จริง ๆ ดังนั้น เมื่อผู้เขียนเล็งเห็นโอกาสของการมีนักลักขุดเจ้าถิ่นเองมาเป็นผู้ร่วมดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี ในพื้นที่ทุ่งคูลำพันซึ่งเป็นหนึ่งในเขตลักลอบขุดลูกปัดโบราณแหล่งสำคัญของประเทศไทย จึงใช้โอกาสนี้ทำงานโบราณคดีสะท้อนย้อนคิดในสนามเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ขึ้นมา และใช้ปฏิบัติการของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักโบราณคดีกับนักลักขุดบนพื้นที่ใหม่ที่เป็นรอยต่อระหว่างกรอบสองกรอบ ระบบสองระบบที่ขัดแย้งกัน (นักโบราณคดี-นักลักขุด) ที่เรียกว่า “*การศึกษาระหว่างกรอบ*” (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2546: 19) นี่เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยหวังว่าข้อค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้ จะช่วยให้นักโบราณคดีได้เข้าใจวิธีการทำงานของนัก

ลักษณะ ความคิด ความเชื่อ และแรงผลักดันที่อยู่เบื้องหลังการลักขุด ในขณะเดียวกัน นักลักขุดก็จะได้เข้าใจวิถีคิดและวิธีการทำงานของนักโบราณคดี รวมถึงจิตสำนึกเกี่ยวกับการดูแลมรดกวัฒนธรรมไปด้วย ซึ่งบนความเข้าใจนี้เอง นักโบราณคดีอาจเปลี่ยนให้นักลักขุดกลายเป็นผู้ดูแลมรดกวัฒนธรรม หรืออาจหยุดยั้งจอบแรกของนักลักขุดรายใหม่ไม่ให้เจาะลงไปแหล่งโบราณคดีได้

สู่สนามทดลอง: ทุ่งคูลำพัน แหล่งโบราณคดียุคต้นสมัยประวัติศาสตร์และ
แหล่งลูกปัดโบราณ

ภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งแหล่งโบราณคดีบ้านคูลำพันและเมืองโบราณศรีมโหสถ
(ที่มา: ดัดแปลงจาก Google Earth)

ทุ่งคูลำพัน เป็นทุ่งนาในหมู่บ้านคูลำพัน อยู่ในเขตอำเภอศรีมโหสถ
จังหวัดปราจีนบุรี ทุ่งแห่งนี้มีขบวนการค้นพบลูกปัดแก้วและลูกปัดหินแบบที่

ปรากฏในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก¹ เป็นที่รู้จักกันในหมิ่นกัคำ ลูกปัดโบราณมานานกว่า 40 ปี ทั้งปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์ (มติชน, 2552) รวมถึงหน้าเว็บไซต์ประกาศซื้อขาย นอกจากลูกปัดโบราณแล้ว จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่ดูแลของสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี² ยังพบเศษชิ้นส่วนภาชนะดินเผา กำไลสำริด เครื่องมือเหล็ก ชิ้นส่วนโครงกระดูกมนุษย์ พระพุทธรูปสำริดและเทวรูปหินทรายอยู่ด้วย จึงนำไปสู่ข้อสันนิษฐานในทางโบราณคดีต่อทุ่งคู้ลำพันแห่งนี้ว่าอาจเป็นแหล่งฝังศพของมนุษย์ในสมัยโบราณ (จิราพร กิ่งทัพหลวง และ คงมล รัฐปัติย, 2559)

การคาดการณ์เบื้องต้นจากหลักฐานที่ทุ่งคู้ลำพัน ประกอบกับความต้องการที่จะรักษาแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ให้พ้นจากการลักลอบขุดหาสมบัติ โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านคู้ลำพัน พ.ศ.2559 จึงเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือจาก 3 ฝ่าย โดยมีสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี กรมศิลปากร ร่วมกับ สมาคมจันทราภิรัตและมูลนิธิวัชรธรรมปกรณ (เจ้าของพื้นที่) และนักลักขุด ซึ่งก็คือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ โดยมีผู้เขียนเป็นนักโบราณคดีผู้ดำเนินโครงการ

ข้อมูลทางโบราณคดีที่พบหลังการดำเนินงาน³ พบหลุมฝังศพที่มีรูปแบบของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย-ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์จำนวน 3 หลุม ฝังศพในท่านอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (burial#1) รูปแบบเดียวกับแบบแผนการฝังศพในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ที่กำหนดอายุได้ว่าอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวประวัติศาสตร์ (ยุคเหล็ก) เช่น ที่แหล่งโบราณคดีซำจำปา (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2547: 98-100)

และแหล่งโบราณคดีบ้านกระทุ่มแพ้วที่สันนิษฐานว่าอาจมีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองโบราณศรีมโหสถและชุมชนโบราณอื่น ๆ ในเขตจังหวัดชลบุรีและจังหวัดฉะเชิงเทรา (กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 5, 2560) แต่สิ่งที่พิเศษออกไปจากแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยเดียวกันแหล่งอื่น ๆ ก็คือ ในหลุมฝังศพหมายเลข 1 (burial#1) พบลักษณะการฝังศพแบบพิเศษคือฝังซ้อนทับกัน 3 ศพในระดับเดียวกัน โดยในหลุมฝังศพยังพบลูกปัดแก้วอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งในการวิเคราะห์ของจำนวนและสีของลูกปัดแก้วที่พบแสงที่พบ ค่อนข้างสอดคล้องกับฐานข้อมูลลูกปัดแก้วจากเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทยจำนวน 16 แหล่งของ ผุสดี รอดเจริญ (2556: 114) ซึ่งนิยมลูกปัดสีแดงและสีส้มเป็นสองอันดับแรกเช่นเดียวกับที่คูลำพัน แสดงให้เห็นว่าคูลำพันโบราณอาจเป็นชุมชนสมัยทวารวดียุคต้น? (early Dvaravati?) ซึ่งมีวัฒนธรรมความงามที่แสดงออกผ่านการประดับศพผู้ตายด้วยลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน และกำไลสำริด รวมถึงมีความเชื่อเรื่องการเดินทางไปสู่โลกหลังความตายที่เห็นได้จากเครื่องเซ่นที่เป็นสัตว์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปลา หมู เต่า ให้กับผู้วายชนม์ในหลุมฝังศพ รวมทั้งยังพบการฝังเครื่องมือ เครื่องใช้ เช่น หม้อ ไห เครื่องมือเหล็ก กระปวนสำริด ลงไปในหลุมฝังศพด้วย แต่น่าเสียดายที่หลุมฝังศพอีก 2 หลุมหลงเหลืออยู่เพียง 30% จากการรบกวนของนักลักขุด อย่างไรก็ตาม การค้นพบข้อมูลดังกล่าวนี้ เป็นชุดข้อมูลแรกๆ ที่แสดงแบบแผนพิธีกรรมความตายของมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ของบ้านคูลำพันในอดีต รวมทั้งยังเป็นการค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ที่ใกล้ชิดกับเมืองโบราณศรีมโหสถที่สุด จึงเป็นชุดข้อมูลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของ

คำถามว่า ชุมชนคูลำพันโบราณแห่งนี้อาจเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนที่จะพัฒนาไปเป็นเมืองศรีมโหสถ หรืออาจเป็นชุมชนร่วมสมัยเมืองศรีมโหสถหรือไม่ เนื่องจาก Monica Smith (2561)⁴ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเมืองของชุมชนโบราณในอินเดียว่า ศูนย์กลางของความเป็นเมืองหรือ “city” จะมีสิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานขนาดใหญ่ มีระบบสาธารณูปโภคชัดเจน (คูน้ำคันดิน) ในขณะที่แหล่งผลิต แหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงาน รวมถึงพื้นที่ความตายจะอยู่นอกเมืองแบบ boundary และมีวิถีความเป็นอยู่ในลักษณะที่ไม่เจริญเท่าร่องรอยของชุมชนในเขตเมืองได้ ซึ่งการค้นพบแหล่งฝังศพของมนุษย์ใกล้เมืองศรีมโหสถที่คูลำพันในครั้งนี้ จะเป็นหลักฐานที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ Monica Smith หรือไม่นั้น คำถามนี้อาจระจางขึ้นเมื่อได้ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์มาประกอบ

อย่างไรก็ดี บทความนี้ต้องการสะท้อนย้อนคิดจากการเล่าเรื่องประสบการณ์การขุดค้นทางโบราณคดีร่วมกับนักลักขุด ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการมุมมอง ความคิดและความเชื่อที่ทำให้พวกเขาออกขุดหาลูกปัดโบราณ จึงแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน เริ่มจาก 1.นักโบราณคดีกับนักลักขุด: การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างตำราสองเล่ม 2.ลูกปัดศักดิ์สิทธิ์จากแดนสนธยา: ความเชื่อเบื้องหลังการลักขุด และ 3.ลูกปัดโบราณในตลาดการค้า

1. นักโบราณคดีกับนักลึกลับ⁵ : การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างตำราสองเล่ม

“รู้ได้อย่างไรว่าควรจะขุดตรงไหน” เป็นคำถามที่นักโบราณคดีมักเจออยู่เป็นประจำ สำหรับที่ทุ่งคูลำพัน แม้ว่าจะพอสอบถามนักลึกลับที่เจนพื้นที่ดีกว่าได้ แต่เนื่องจากทุ่งคูลำพันยังไม่เคยมีการดำเนินงานทางโบราณคดีมาก่อน หลังจากทำผังบริเวณและกำหนดจุด fixed point เรียบร้อยแล้ว จึงกำหนดให้วางตำแหน่งหลุมขุดค้นตามแนวแกนทิศเพื่อจะได้ศึกษาพื้นที่ในวงกว้างก่อน ซึ่งในมุมมองของนักลึกลับจะมองว่าเสียเวลาไปขุดในจุดที่ “ไม่มีอะไร” แต่สำหรับนักโบราณคดีแล้ว การพบหรือไม่พบก็เป็นหลักฐานที่ช่วยเติมเต็มความเข้าใจต่อการใช้พื้นที่แหล่งโบราณคดีได้

ผู้เขียนถามกลับไปว่าแล้วนักลึกลับรู้ได้อย่างไรว่าควรจะขุดที่ตรงไหน “ตรงไหนเป็นดินดำจะเจอของ แต่กว่าจะเจอดินดำ ก็ขุดจนพรวนไปหลายหลุม” ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าวิธีการหาจุดที่มีของของนักลึกลับคือการสู่มะเจาะตรวจลงไปดิน ซึ่งคล้ายคลึงกับการเจาะตรวจในทางโบราณคดีที่เรียกว่า Auger coring ที่มักใช้ในการประเมินสภาพทางธรณีวิทยาของแหล่ง รวมทั้งใช้เก็บตัวอย่างไม่ว่าจะเป็นชั้นดินหรือละอองเรณู (Stein, 1986: 505) แต่วิธีการนี้ค่อนข้างเสี่ยงที่จะไปรบกวนหลักฐานใต้ดิน ยิ่งในแหล่งโบราณคดีที่สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งฝังศพด้วยแล้ว การเจาะตรวจจึงไม่เป็นวิธีการที่นักโบราณคดีเลือกใช้

ภาพที่ 2 นักลักขุดขณะดำเนินการขุดค้น
(ที่มา: สยามคมจินทรากิริติ, 2560)

สำหรับหลุมขุดค้นที่คูลำพัน เป็นหลุมกริดสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 4x4 เมตร และใช้ระบบการขุดค้นตามระดับชั้นสมมติลงไปทีละ 10 เซนติเมตร “ขมชั้น” จึงเป็นการเปรียบเทียบระบบขุดที่ใช้อธิบายกับนักลักขุด หนึ่งระดับสมมติก็เหมือนกับเราลอกชั้นขนมออกทีละชั้น วิธีขุดแบบนี้เป็นที่เข้าใจกันและนักลักขุดก็สามารถขุดได้ไม่มีปัญหา ซึ่งนักลักขุดให้ความเห็นว่าเป็นการขุดเพื่อศึกษาจึงต้องทำอย่างละเอียดและระมัดระวัง

สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งที่ผู้เขียนพบระหว่างการปฏิบัติงานร่วมกับนักลักขุดก็คือ พวกเขาจะมีข้อปฏิบัติสำคัญที่ต้องยึดถือเวลาขุดสมบัติก็คือ “ห้ามใส่รองเท้าลงหลุมเด็ดขาด ห้ามพูดเรื่องทะเลสิ่งตึงตัง ต้องพูดจาแต่สิ่งที่เป็นมงคล ของจะได้ขึ้นเยอะ ๆ” การห้ามใส่รองเท้าลงหลุมขุดค้นถือเป็นการให้ความเคารพ “ตายาย” (หมายถึงศพมนุษย์โบราณ) ที่นอนอยู่ในดิน ในขณะที่

นักโบราณคดีไทยถูกสอนกันมาให้ใส่รองเท้าลงหลุมขุดค้นเพื่อป้องกันการบาดเจ็บ การไม่พูดเรื่องทะเลหรือหยาบคายก็เป็นการให้ความเคารพตายายเจ้าของลูกปัด ส่วนการให้พูดแต่เรื่องมงคล รวมทั้งการกระตุ้นกันในหมู่นักลักขุดเองว่าเจอของสำคัญ เช่น จะเจอทองแล้ว หรือจะเจอลูกปัด ก็ถือเป็นเคล็ดให้ได้พบกับของเยอะ ๆ ที่เหล่านักลักขุดเชื่อถือกัน นอกจากนี้ ในระหว่างที่ทำการขุดค้นกันไปในัน นักลักขุดได้เล่าถึงเทคนิคการทำงานให้ฟังว่า ปกติพวกเขาสู่มขุดบนพื้นที่ต่าง ๆ โดยพิจารณาจากลูกปัดบนผิวดินก่อน หากพบจำนวนหนึ่งจะขุดเจาะลงไปดู หากพบว่ามิดินดำและกลืนโลหะปนอยู่ (ดินสำริด) จะเริ่มทำการขุดหลุมเป็นวงลงไปในแนวดิ่งจนเจอชั้นดินดำ จากนั้นจึงขุดต่อในแนวระนาบไปในชั้นดินดำเพื่อควานหาชิ้นส่วนกระดูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพบกระดูกหรือกะโหลกแสดงว่าจะพบลูกปัดจำนวนมาก

นักลักขุดนั้นมีประสบการณ์และชุดความรู้เฉพาะตัวที่ค่อนข้างชัดเจนและแม่นยำ แม้แต่ละคนไม่ได้ยึดอาชีพลักขุดลูกปัดเป็นอาชีพหลัก ส่วนใหญ่ทำนาและรับจ้างทั่วไป พอถึงฤดูที่ “ลูกปัดขึ้น” เนื่องจากฝนตกชะหน้าดินในช่วงก่อนหน้านานาจึงจะมารวมตัวกันออกขุดหา ซึ่งในกลุ่มนักลักขุดจะมีการถ่ายทอดวิชาต่อ ๆ กัน ได้แก่ วิชาขุด บทขอขมา วิชาดมกลิ่นดิน เทคนิคในการสังเกตลักษณะดินที่จะเจอของ เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนวิธีการขุดค้นแบบวิชาการทางโบราณคดีและวิชาของนักลักขุดยังคงเกิดขึ้นตลอดการทำงาน (ดูตารางที่ 1 ประกอบ) น่าสนใจว่าวิธีการค้นหาหลักฐานของนักลักขุดค่อนข้างจะเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อนักโบราณคดีในการทำความเข้าใจชั้นทับถมและสภาพทางธรณีวิทยาของ

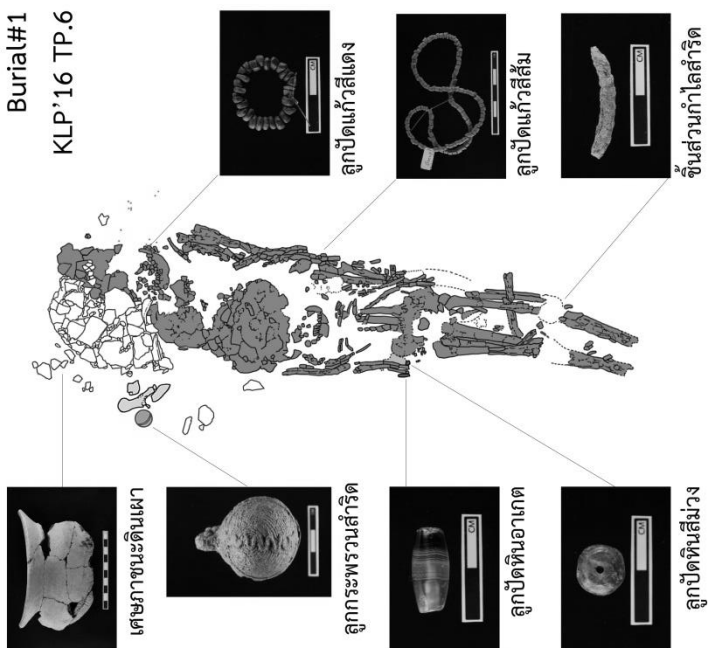
แหล่งโบราณคดีได้ด้วย แต่หลังจากทำการขุดค้นไปได้ 5 หลุม เมื่อยังไม่พบร่องรอยของหลุมฝังศพตามที่สันนิษฐานว่ามี สุดท้ายนักโบราณคดีจึงเลือกขุดบริเวณจุดที่นักลักขุดเคยพบชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์มาก่อน จนพบหลุมฝังศพที่มีความลึกประมาณ 80 เซนติเมตรจากพื้นผิว โดยหลุมฝังศพหมายเลข 1 (ภาพที่ 3) เป็นหลุมที่มีศพถูกฝังซ้อนทับกัน 3 ศพ ซึ่งเป็นเด็กทั้งหมด มีอายุระหว่าง 5.5-13.5 ปี ที่ศีรษะและคอของผู้ตายทั้ง 3 ศพพบลูกปัดแก้วเป็นของอุทิศอยู่เป็นจำนวนมาก ที่ข้อมือพบลูกปัดหินอาเกต หินควอตซ์สีม่วง รวมทั้งพบลูกกระพรวนสำริดเป็นของอุทิศในหลุมศพด้วย การค้นพบนี้ทำให้ทุกคนที่ทำงานตื่นเต้นดีใจที่พบหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญตามที่คาดการณ์ไว้ ก่อนจะพบหลุมฝังศพเพิ่มอีก 2 หลุม ซึ่งตามมาด้วยการแลกเปลี่ยนความเห็นและตีความอย่างน่าสนใจ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบวิธีปฏิบัติระหว่างนักโบราณคดีและนักลักขุด

	นักโบราณคดี	นักลักขุด
ปฏิบัติการ	ขุดค้นทางโบราณคดี	ลักขุด (looting)
วัตถุประสงค์	ค้นหา-เก็บข้อมูลจากหลักฐานโบราณวัตถุที่หลงเหลืออยู่เพื่อสร้างความรู้	เพื่อใช้พลังอำนาจของลูกปิดตามความเชื่อ และขาย
การเลือกพื้นที่	สุ่มพื้นที่ในแผนผังและกำหนดจุดขุดค้นเป็นหลุมกริด	สุ่มพื้นที่อิสระ ขุดเจาะตรวจหาชั้นดินดำ (ชั้นหลักฐาน) ถ้ามีร่องรอยก็ขุดต่อ ถ้าไม่มีก็ย้ายที่
ลักษณะการขุด	วางผังหลุมเป็น กริด หรือ trench ยาว ทำการขุดค้นเป็นแนวตั้งตามระดับชั้นสมมติ	ขุดเป็นหลุมอิสระ เมื่อเจาะพบชั้นหลักฐานจะเปลี่ยนเป็นการขุดแนวระนาบ
การค้นหาหลักฐาน	เก็บข้อมูลทุกอย่างที่พบและบันทึกให้ละเอียดที่สุด	-เก็บเฉพาะโบราณวัตถุที่มีราคาในตลาด (จากความเชื่อ) -ดมกลิ่นดินสำริดเพื่อหาโครงกระดูก -หากพบโครงกระดูกจะขุดไล่ไปหาฟันและกะโหลก จะพบลูกปิด
การปฏิบัติต่อหลักฐาน (โบราณวัตถุ)	-ให้ความสำคัญในฐานะข้อมูลที่มีคุณค่าในทางวิชาการ -นำขึ้นมาศึกษา วิเคราะห์ จัดแสดงหรือฝังกลบคืน	ให้ความเคารพ และมีการเซ็นไหว้ขอขมา -นำไปใช้หรือขายต่อ -มีการนำโครงกระดูกขึ้นมาทำบุญ

Burial#1
KLP'16 TP.6

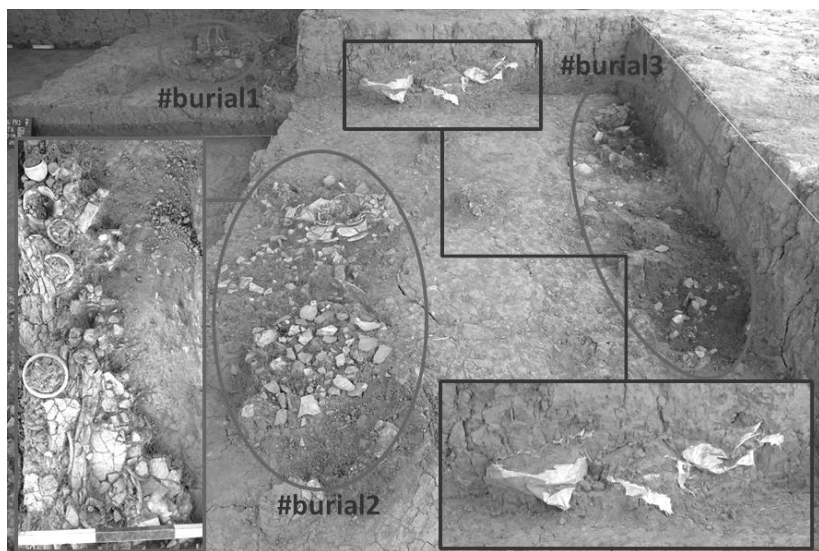
ภาพที่ 3 หลุมฝังศพหมายเลข 1
(ที่มา: สมาคมเจนทรากรีติ, 2560)

จินตนาการ ทำให้เราตีความหลักฐานทางโบราณคดีได้น่าสนใจอย่างเหลือเชื่อ ยิ่งหลายคนคิดหลายคนพูดแลกเปลี่ยนความเห็นกันไปมาก็ยิ่งทำให้เกิดความเห็นที่หลากหลายและน่าสนใจ เดิมทีเราคาดกันว่าหลุมฝังศพหมายเลข 1 น่าจะมี 2 โครงซ้อนทับกันอยู่เพราะเห็นกระดูกต้นขา (femur) ทับกันอยู่ 2 ชุดและพบส่วนฟันและกรามล่าง (mandible) 2 ชุด แต่เมื่อเปิดกองเศษภาชนะดินเผาที่ปิดทับโครงขึ้นมา กลับพบส่วนกะโหลกและกราม+ฟันถึง 3 ชุด แสดงว่าในหลุมนี้มี “อินทรียวตฤซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีชีวิต” อยู่รวมกันถึง 3 โครง หลักฐานชุดนี้ทำให้ทั้งนักโบราณคดีและนักลักขุดรวมถึงชาวบ้านที่เข้ามาดูหลุมชุดนี้จินตนาการกันไปต่าง ๆ นานา เมื่อคราวเห็นว่ามีสองโครงก็มองว่าอาจจะเป็นแม่-ลูก พ่อ-ลูก พี่-น้อง นอนกอดกัน บ้างก็มองว่าเป็นหลุมคู่รัก พอเห็นสามโครงก็ว่าคงเป็นหลุมครอบครัว หรือไม่ก็มองว่าอาจเกิดโรคระบาดใหญ่คนตายเยอะเลยกอง ๆ ฝังพร้อมกันรีไปล่าเป็นไปได้หลากหลายเรื่องราว ซึ่งจะว่าไปแล้ว การตีความทางโบราณคดีก็คือการสร้าง “เรื่องเล่า” (narrative) แต่ละเรื่องก็แตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละคน สุดท้ายแล้วใครจะมองหลักฐานอย่างไร ด้วยวิธีการใดให้เข้าใจความจริงได้มากที่สุด

สำหรับหลุมฝังศพหมายเลข 1 นี้ แม้จะไม่สามารถบอกเพศของผู้ตายได้เนื่องจากสภาพกระดูกกร่อนมากและไม่สมบูรณ์พอ แต่พบร่องรอยที่บ่งชี้ว่าแต่ละศพน่าจะถูกห่อด้วยผ้าก่อนฝัง เพราะพบลักษณะการเรียงตัวของกระดูกที่ค่อนข้างชิดไม่กระจายออกจากกันมาก รวมทั้งลักษณะกระดูกหน้าแข้งที่เบออกเพียงเล็กน้อย น่าจะมีการมัดข้อเท้าแต่ละศพก่อนนำมาวางซ้อน

กัน หลังจากนั้นจึงตีภาพขณะให้แตกแล้วโรยชิ้นส่วนบนลำตัวของผู้ตายอีกที รวมถึงมีการวางเครื่องเช่นเป็นเนื้อสัตว์ได้แก่ วัว หมู และปลา ซึ่งพบเป็น กระดูกสัตว์ที่มีรอยสับตัด (cut marks) วางอยู่ข้างศพเพื่อเป็นของอุทิศให้กับผู้ตาย

แม้หลักฐานในหลุมฝังศพหมายเลข 1 จะมีพอสำหรับนำไปตีความกันได้ อย่างสนุกสนาน แต่ในหลุมฝังศพอีก 2 หลุมที่เหลือ กลับได้รับผลเสียรุนแรงจากวิธีการลักขุดในอดีต ดังรายละเอียดในภาพที่ 4 ในวงรีคือหลุมฝังศพหมายเลข 2 และ 3 ส่วนหลุมซ้ายสุด คือ หลุมฝังศพหมายเลข 1 ที่รอดพ้นจากการรบกวนโดยตรง แต่ก็ถูกความชื้นและสารเคมีจากการปลูกข้าวกัดกร่อนโครงกระดูกจนเปื่อย ในขณะที่สองหลุมหน้าถูกกวนจากการเจาะหาลูกปัด ดังปรากฏในกรอบสี่เหลี่ยมคือหลักฐานการกวนจากนักลักขุด เป็นกระสอบใส่ลูกปัดที่ได้จากหลุมฝังศพหมายเลข 2 และ 3 ซึ่งการกวนนี้ทำให้เหลือโครงกระดูกเพียง 30% และของอุทิศมีค่าอื่น ๆ ไม่หลงเหลือให้ศึกษาอีกต่อไป

ภาพที่ 4 สภาพร่องรอยการลักขุดในชั้นทับถมที่พบหลุมฝังศพ
(ที่มา: สมาคมจันทราภิรติ, 2560)

ผู้เขียนค่อย ๆ อธิบายให้นักลักขุดฟังว่า ตำแหน่งเดิมของหลักฐานทางโบราณคดีในแต่ละชั้นทับถม (*In-situ*) เป็นข้อมูลสำคัญที่นักโบราณคดีต้องเก็บและบันทึก เพราะนักโบราณคดีจะใช้ตำแหน่ง (locational context) และชั้นทับถม (stratigraphical context) ของโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในหลุมขุดค้นเป็นข้อมูลในการปะติดปะต่อให้เกิดภาพที่สมบูรณ์ที่สุด หากมีชั้นใดถูกนำออกไปก่อน นักโบราณคดีที่ทำหน้าที่เป็นนักต่อจิ๊กซอว์ก็จะไม่สามารถปะติดปะต่อเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้อีก เช่นเดียวกับลูกปัด เมื่อถูกนำออกไปจากตำแหน่งเดิมที่มันถูกฝังอยู่แล้ว เท่ากับว่าข้อมูลเกี่ยวกับหลุมฝังศพที่อาจอธิบายได้ เช่น สถานภาพทางสังคมของผู้ตาย ก็จะต้องสูญเสียไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งเมื่อนักลักขุดได้เห็นผลเสีย

อย่างเป็นรูปธรรมจากการลักขุดแล้ว พวกเขาก็ตระหนักในทันทีว่า ได้ทำลายข้อมูลสำคัญลงไปเสียแล้ว

ผู้เขียนได้แสดงความเห็นต่อไปว่า การลักลอบขุดนั้นเป็นผลต่อเนื่องโดยตรงจากขบวนการค้าโบราณวัตถุซึ่งก่อให้เกิดผลเสียร้ายแรงที่สุดต่องานโบราณคดี พอมีตลาดที่ให้ราคาค่าแก้ว ค่าดิน ค่าหิน ยิ่งเก๋าก็ยิ่งมีราคา ยิ่งถูกบูชาว่ามีฤทธิ์วิเศษ โบราณวัตถุก็ยิ่งเป็นที่ต้องการของตลาด แม้ในปลายน้ำ นักลักขุดจะได้ค่าตอบแทนจำนวนหนึ่ง แต่นั่นจะทำให้เกิดผลเสียใน 2 ทาง ผลเสียแรกจะตกแก่พวกเขาเอง คือต้องตกอยู่ในภาวะสุมเสี่ยงทางจริยธรรม กฎหมาย และสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนผลเสียที่ร้ายแรงที่สุด จะตกอยู่กับแหล่งโบราณคดีที่จะค่อย ๆ ถูกทำลายลงทีละนิดจากการลักลอบนำหลักฐานออกจากบริบทของมัน ทำให้ข้อมูลทางโบราณคดีจากแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ แทนที่จะสามารถนำไปต่อกันเป็นภาพใหญ่ของวัฒนธรรมมนุษย์ที่นั้น ๆ ในอดีตได้ ก็จะขาดหายไปทันทีอย่างไม่มีวันกู้คืนได้อีก ตรงนี้เองที่จริยธรรมโบราณคดีกำหนดให้นักโบราณคดีปฏิเสธการค้าโบราณวัตถุทุกประเภทและในทุก ๆ ทางที่จะสนับสนุนตลาดการค้านี้ และสำหรับกรณีลักลอบขุด นักโบราณคดีมิได้พุ่มพวยกับการที่ของถูกขโมย แต่นักโบราณคดีเสียหายข้อมูลที่จะได้จากหลักฐานที่เคยอยู่ในบริบทของมันต้องถูกทำลายลงไป เพราะโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นเป็นมรดกที่ไม่สามารถทดแทนได้ (irreplaceable heritage) เมื่อไม่อยู่ที่เท่ากับข้อมูลหายไป ยิ่งกับแหล่งโบราณคดีหัวเลี้ยว หัวต่อที่ยังกุมความลับเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ยังคนมนุษย์กำลังจะกลายเป็นเมืองแทบทุกแหล่งในยุคนี้กำลังถูกทำลายข้อมูลลงทีละนิด แลกกับการที่นักลักขุด

ได้ลูกปัดเม็ดหนึ่งไปขายต่อพ่อค้าคนกลาง แลกกับการที่นักสะสมได้ลูกปัดโบราณหลายร้อยเม็ดไปร้อยเป็นสร้อยคอ ขอบ่งชี้และจึกขอรของอดีตในช่วงเวลานั้น ก็ค่อย ๆ เลือนหายไป จะหลงเหลือความรู้และบทเรียนที่จำเป็นต่อการพัฒนาเผ่าพันธุ์ให้เราในอนาคตได้มากแค่ไหน

นักลัทธิขุดตอบกลับความเห็นดังกล่าวได้อย่างน่าสนใจ เขาบอกว่าหลังจากได้ร่วมขุดค้นไปพร้อม ๆ กับนักโบราณคดี พวกเขาเริ่มเข้าใจแล้วว่าทำไมนักโบราณคดีจึงห้ามไม่ให้มีการลักลอบขุดค้าโบราณวัตถุ จากเมื่อก่อนที่เข้าใจว่าเป็นเพียงข้อบังคับตามกฎหมาย แต่เมื่อทำไปแล้วไม่มีใครเตือนว่ามีแต่จะได้กันทั้งหมด จึงไม่เห็นว่าเป็นปัญหาร้ายแรงอะไร กระทั่งตอนนี้จึงคิดได้ว่า ผลเสียที่เกิดขึ้นในตอนนี้จะไปส่งผลกระทบต่อลูกหลานในอนาคต ความรู้จากอดีตที่ค่อย ๆ ถูกทำลายลงในปัจจุบันก็จะไม่หลงเหลือไปถึงอนาคตอีก แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขาไม่ยอมให้คนมองว่า ทำทุกอย่างไปเพื่อเงิน ซึ่งผู้เขียนก็ยอมรับว่าในตอนแรกก็คิดว่าเป็นอย่างนั้น แต่เมื่อได้ฟังมุมมองเกี่ยวกับความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการลักขุดลูกปัดโบราณของพวกเขา จึงเริ่มเข้าใจแรงขับเคลื่อนอีกประการที่ทำให้เกิดขบวนการลักขุดลูกปัดโบราณขึ้นมา

2. ลูกปัดศักดิ์สิทธิ์จากแดนสนธยา: ความเชื่อเบื้องหลังการลักขุด

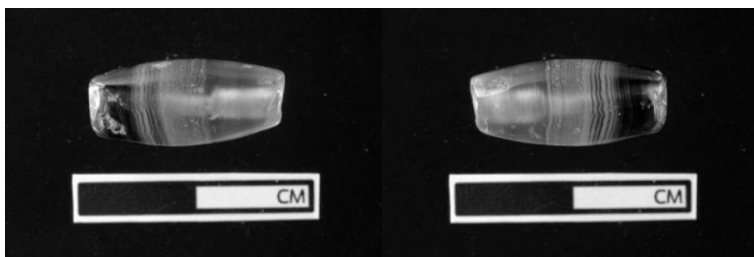
“ปัญหาการลักลอบขุดลูกปัดไม่ได้มีเงินเป็นปัจจัยหลักเพียงอย่างเดียว ความเชื่อก็เป็นอีกปัจจัยที่ทรงพลังพอ ๆ กัน ทำให้การเสาะแสวงหาลูกปัดตามแหล่งโบราณคดียังคงมีอยู่ไม่หายไป”

สำหรับนักโบราณคดี คุณค่าของลูกปัดโบราณคือการเป็นภาชนะบรรจุความรู้จากอดีต แต่สำหรับนักลักขุดลูกปัดโบราณ สิ่งที่มาก่อนราคาคืออำนาจวิเศษที่ติดมากับลูกปัดด้วย ความสวยงามและราคาค่างวดจึงเป็นรองความเชื่อที่ทรงพลังมากกว่า ซึ่งนักลักขุดที่คุ้ลำพัน ได้เปิดเผยแง่มุมทางความเชื่อที่มีต่อลูกปัดโบราณให้กับผู้เขียนฟังว่า สิ่งนี้เองคือจุดเริ่มต้นในการแสวงหาลูกปัดโบราณ โดยสมบัติโบราณอื่น ๆ นั้นเป็นเพียงผลพลอยได้จากการตามหาลูกปัด

ความเชื่อเกี่ยวกับลูกปัดโบราณของนักลักขุดคุ้ลำพัน มาจากความเชื่อเรื่องอำนาจพื้นฐานของลูกปัดทวารวดีที่มีอยู่ทั่วไป คือเชื่อว่า ลูกปัด มีพลังในการปิดเป่าสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ให้ออกไปจากตัวผู้สวมใส่ แต่จะมีพลังเฉพาะตัวแตกต่างกันไปตามแต่ละประเภท ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะนำเสนอข้อมูลเฉพาะที่ได้จากนักลักขุดคุ้ลำพันเป็นหลัก ได้แก่ (1) ลูกปัดหินคาร์เนเลียนสีส้ม มีพลังในทางคงกระพันชาตรีและเสริมอำนาจผู้ครอบครอง (2) ลูกปัดแก้วสีเขียว บดทำยาแก้อาการของโรคต้อลม (Pterygia) (3) ลูกปัดแก้วอำพันทอง เงินทองไหลมาเทมา กันโรคนิว (Gallstone) (4) อาเกต ถ้าสีดำใช้กันผีและคุณไสย

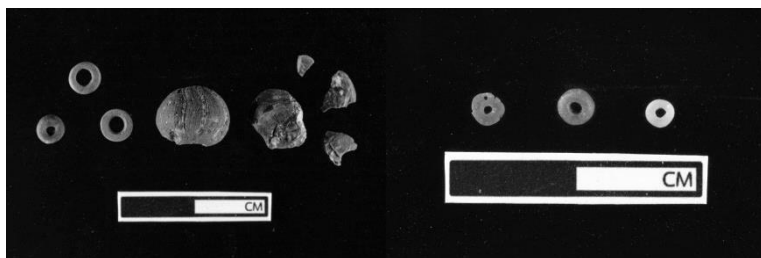
นักลักขุดลูกปัดโบราณ มักขุดหาลูกปัดรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ที่ต่างกันไปตามแต่ละชนิด หากขุดกันมากจึงปล่อยขาย ลูกปัดโบราณเหล่านี้จึงคล้ายกับพระเครื่องมากกว่าสินค้าธรรมดาทั่ว ๆ ไป ซึ่งนักลักขุดที่นี้ ต่างเชื่อในอำนาจของลูกปัดโบราณกันเต็มทีเพราะทุกคนต่างเล่าว่าได้พิสูจน์และเห็นอำนาจของลูกปัดโบราณมาด้วยตัวเองแล้ว

“อย่าง “ก่าน” เนี่ย พอเจอชิ้นใหญ่ ๆ สวย ๆ เค้าก็จะเอาไปเลี่ยมทอง แล้วใส่สร้อยทองห้อยคอไว้ ปกปักษ์รักษาคนสวมใส่ดี” “ก่าน” ที่นักลักซุดเรียก คือ ลูกปัดหินอาเกตที่นักโบราณคดีรู้จัก

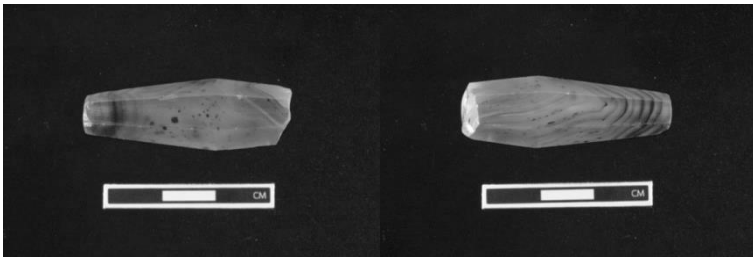
ภาพที่ 5 ลูกปัดหินอาเกตที่พบจากการขุดค้น (TP.6)
(ที่มา: สยามคมจินทรากิริติ, 2560)

“เคยมีคนเป็นต่อลม มาหาให้ช่วย ก็เอาลูกปัดเม็ดเล็ก ๆ ยกมือขอพ่อ ปู่แม่ยาลูกปัด แล้วเอาไปบดเป็นผงผสมน้ำ เอาไปทาที่หาย” ลูกปัดเม็ดเล็ก ๆ ที่กล่าวถึงนี้คือ ลูกปัดแก้วทึบแสงที่ขุดได้

ภาพที่ 6 ตัวอย่างลูกปัดแก้วทึบแสงที่พบจากการขุดค้น
(ที่มา: สยามคมจินทรากิริติ, 2560)

“มีคนที่เชื่อในลูกปัดหลายคน เอาไปบูชาแล้วแคล้วคลาดปลอดภัย เวลาเดินทาง อย่างผู้พันเนี่ย ท่านเชื่อสุดใจ เพราะรถคว่ำหลายตลบ รถบู้บี้ไปหมด แต่คนเดินออกมาไม่เป็นอะไร” ผู้พันที่กล่าวถึงนี้ ใส่สร้อยลูกปัดคาร์เนเลียนเลียนทองติดตัวอยู่ตลอดเวลา

ภาพที่ 7 ลูกปัดหินคาร์เนเลียนแปดเหลี่ยมที่พบจากหลุมขุดค้นที่ 6 (TP.6)
(ที่มา: สยามคนจันทราภิรติ, 2560)

ไม่เพียงแต่ลูกปัดที่ทรงพลังในความเชื่อของนักลักซุด พื้นที่ทุ่งคู้ลำพันเองก็เป็นพื้นที่พิเศษในมุมมองของนักลักซุดและชาวบ้านด้วย โดยมีปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติเป็นเครื่องยืนยัน

“แสงประหลาด” เป็นปรากฏการณ์ที่ทั้งคนเฝ้าหลุมและคนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบแหล่งโบราณคดีคู้ลำพันพบเห็นอยู่บ่อย ๆ จากปากคำของผู้มีประสบการณ์หลาย ๆ คนบอกว่าเห็นเป็นดวงไฟพุ่งขึ้นเป็นลำแสงจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งภายในบริเวณทุ่งนา รวมทั้งพุ่งลงมาที่หลุมขุดค้นของเราด้วย

“สามสี่วันนี้ คนนี้เค้ามาทำงานก่อสร้าง เค้าก็เห็นเด่นท์ เค้าก็ถามว่าทำอะไรกันอะ เค้าบอกว่าเห็นแสงมันพุ่งมาที่นี่ ตอนประมาณเกือบทุ่มอะ

เราก็บอกว่าเค้าเจอลูกปัดกัน กรมศิลป์ทำงาน เค้าก็เลยบอกว่าอยากเข้ามาดู
 จังเลย ต้องเข้ามาดูให้ได้ไม่งั้นไม่สบายใจ ที่นี้วันรุ่งขึ้นแกก็เข้ามา มาถึงแกก็
 เรียกขอเข้าไปหน่อยได้มัย โผมาเสร็จแกบอกจะขอกราบขอไหว้ คิดว่าต้อง
 เป็นอะไรที่ศักดิ์สิทธิ์...พอรู้ว่าวันนี้ทำบุญก็ขอมาทำบุญด้วยนะ เค้าเลยดัมมัน
 มาทำบุญด้วย” (8 เมษายน 2559)

หลังจากพบ “ตายาย” ในหลุมชุดคัน (หมายถึงหลุมฝังศพหมายเลข 1)
 เพื่อป้องกันการลักลอบขุดซ่อนต้องมีคนมานอนเฝ้าหลุม ตกกลางคืนคนเฝ้า
 แต่ละคนก็เริ่มเห็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติจากหลุมชุดคัน หนึ่งในคนเฝ้า
 หลุมเล่าว่า ในคืนที่สอง ตนเดินจากบ้านมากระท่อมที่พักของคนเฝ้าหลุม
 ระหว่างทางต้องผ่านหลุมก่อน มองเห็นมาแต่ไกลภายใต้แสงสว่างของจันทร์
 เพ็ญว่ามีคนหลายคนอยู่ในเต็นท์บริเวณหลุมชุดคัน แลมีแสงสว่างเหมือน
 เปิดไฟอยู่ พลังนึกไปว่าคนเฝ้าคนอื่น ๆ คงย้ายมานั่งกันบริเวณหลุม กระทั่ง
 เดินเข้าไปใกล้ปริบตาเดียวก็พบว่าตรงที่เห็นนั้นว่างเปล่า ไม่มีใครอยู่เลย แสง
 สว่างที่เห็นก็หายไป “นึกไปก็ขนหัวลุก !!”

นอกจากปรากฏการณ์ประหลาดแล้ว ทั้งเหล่านักลักขุดเองและ
 ชาวบ้านในพื้นที่ต่างเชื่อว่าทุ่งคู้ลำพันมีพ่อบุญแม่ย่าเป็น “เจ้าที่” คอยปกปักรักษา
 เพราะเป็นพื้นที่พิเศษที่มีสมบัติโบราณอยู่ใต้ดิน ในหลาย ๆ ครั้งนักลัก
 ขุดมักพบเห็นพ่อบุญแม่ย่ามาปรากฏในร่างของงูเห่าขนาดใหญ่ บ้างเลื้อยมาหา
 หรือปรากฏให้เห็นแล้วหายวับไป ยิ่งในเวลาที่มาลักขุดก็ยิ่งพบเห็นหลายครั้ง
 แต่เมื่อยกมือขอและตั้งจิตอธิษฐานว่าตนมาดี มาขอของดีไปบูชาก็จะหายไป
 จึงทำให้พวกเขาเชื่อว่าลูกปัดหรือสมบัติโบราณเหล่านี้เป็นมรดกที่บรรพชน

มอบให้โดยชอบธรรม และมีการตั้งศาลพ่อปู่แม่ย่าคู่ลำพันไม่ไกลไปจากบริเวณทุ่งคู่ลำพันเพื่อทำบุญให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยช่วงสงกรานต์ของทุกปีจะมีงานบุญใหญ่ บางครั้งก็มีการเข้าทรงพ่อปู่แม่ย่าเพื่อขอพร ขอให้ปิดเป่าโรคภัยอันตรายให้กับลูกหลานในชุมชน หรือใช้หาจุดที่มีสมบัติอยู่ด้วย ตรงนี้มีความน่าสนใจคือ ก่อนหน้านี้นักชาวบ้านใช้ร่างทรงเพื่อติดต่อกับความรู้ในอดีตเพียงอย่างเดียว แต่หลังจากมีงานโบราณคดีเกิดขึ้น พวกเขาเกิดมุมมองต่อนักโบราณคดีว่าเป็นร่างทรงของอดีตเช่นกัน ต่างแต่เพียงนักโบราณคดีใช้วิชาการเป็นเครื่องมือ

นอกจากมิติทางวิชาการโบราณคดี เราปฏิเสธไม่ได้เลยว่าทุ่งคู่ลำพันมีมิติทางความเชื่อและเรื่องเหนือธรรมชาติซ้อนทับอยู่ และปรากฏอย่างชัดเจนในการรับรู้ของทั้งนักหลักชุดเองและชาวบ้าน ในขณะที่นักโบราณคดีสถาปนาตัวเองเป็น “คนใน” ที่รู้จักแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ดี แต่ชาวบ้านจะมองว่านักโบราณคดีเป็นเพียง “คนนอก” เสมอหากยังไม่ทำความเข้าใจมิติทางความเชื่อของที่นี่ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความเชื่อ เรื่องเหนือธรรมชาติ และเรื่องผี จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดการทำงาน มีข้อดีคือ ทำให้เรานักโบราณคดีเข้าใจมุมมองของนักหลักชุดมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้นักหลักชุดเปิดใจที่จะเล่าเรื่องต่าง ๆ เพราะไว้วางใจและรู้สึกว่่านักโบราณคดีให้ความเคารพต่อความเชื่อของพวกเขา

เรื่องนี้สำคัญ เพราะแสดงให้เห็นมิติของความสัมพันธ์กับโบราณวัตถุที่ลึกซึ้งกว่าที่นักโบราณคดีมอง สำหรับนักหลักชุดและชาวบ้าน นอกจากมูลค่าแล้วมันยังแฝงไปด้วยความหมายทางวัฒนธรรมอย่างรุนแรงและทรงพลัง

ความเชื่อนี้มีอยู่ทั้งในหมู่นักลักขุดและชาวบ้านคูลำพัน ซึ่งค่อนข้างสวนทางกับมุมมองที่คนภายนอกมองเข้าไปว่า โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นสมบัติของชาติ แต่พวกเขาเชื่อว่าเป็นมรดกของบรรพบุรุษ ในประเด็นนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า ทั้ง 2 มุมมองเป็นเพียงวาทกรรมที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่นักโบราณคดีอาจใช้ประโยชน์จากมุมมองเรื่องมรดกได้มากกว่าวาทกรรมสมบัติชาติ เพราะมุมมองของชาวบ้านที่มองว่าสมบัติใต้ดินเป็นมรดกจากบรรพชน แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านต่างมีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของ (sense of belonging) อยู่แล้ว เพียงแต่ว่าวิธีการนำมาครอบครองต่างหากที่ยังขาดการพิจารณาอย่างเหมาะสม พวกเขาจึงคิดว่าการขุดจากพ่อบุแม่มาแล้วออกไปขุดหามาเก็บไว้เองนั้นคือทางเลือกที่ดีที่สุด แต่วิธีการนี้ส่งผลเสียต่อความรู้ในทางโบราณคดี ทำให้นักโบราณคดีมองปรากฏการณ์นี้แบบคู่ตรงข้ามจนเกิดช่องว่างระหว่างนักลักขุด (ชาวบ้าน) กับนักโบราณคดี กลายเป็นปัญหาเรื้อรังเพราะมีแต่เพียงการไล่จับที่ปลายเหตุ ไม่มีการร่วมกันหารือเพื่อหาทางออกที่ลงตัวกับทุกฝ่ายเสียที ในขณะที่การยอมรับและพยายามทำความเข้าใจ "วิธีการค้นหาคำความรู้" ของกันและกันต่างหากคือสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น และเกิดประโยชน์แก่กันและกันมากกว่าปิดหูปิดตายึดถือเอาวิธีการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยไม่สนใจชุดความรู้อื่น ๆ ที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ นักโบราณคดีจึงไม่ควรละเลยความเชื่อเรื่อง "ผี" หรือ "โลกต่างมิติ" ของคนในชุมชนที่เข้าไปทำงาน แต่ควรเปิดใจยอมรับการมีอยู่ของความเชื่อนั้นในฐานะทฤษฎีทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่ง (ในกรณีที่ไม่เชื่อและมองให้เป็นวิชาการ)

ซึ่งจะว่าไปแล้วก็ไม่ต่างจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่นักโบราณคดี (กระบวนการ) ยึดถือเอาไว้ เป็นแต่เพียงแค่อือ "ตำรา" คนละเล่มกันเท่านั้น

นักโบราณคดีในฐานะที่ถือว่าเป็นผู้ถือครองวิธีการเข้าถึงอดีตตามหลักวิชาการ (วิทยาศาสตร์) หลายครั้งได้ไป “กดทับ” ชุดความรู้ของชาวบ้านโดยไม่รู้ตัว การไม่ให้ความเคารพในความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีหรือโบราณวัตถุของนักโบราณคดี อาจก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจ ไม่สบายใจ และไม่ไว้วางใจต่อนักโบราณคดีที่เข้าไปทำงานในชุมชนได้ ดังนั้น สิ่งที่นักโบราณคดีควรตระหนักเสมอเวลาเข้าไปทำงานในแหล่งโบราณคดีที่ชุมชนและความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องอยู่ก็คือ การให้ความเคารพในชุดความเชื่อของชุมชน ด้วยการรับฟังและยอมรับในความเชื่อรวมถึงวิถีปฏิบัติที่คนในพื้นที่ยึดถือ อย่างในกรณีของทุ่งคูลำพันคือ ถ้าเจอของสำคัญเช่น กานหรือทอง นักลักขุดจะขุดจตุรูปร้อมเครื่องเช่นไห้ว ตายายลูกปิดในหลุม แต่การพบในระหว่างการขุดค้นทางโบราณคดี ผู้เขียนเสนอว่าให้จตุรูปูชาบนปากหลุมแทนเพื่อให้ นักโบราณคดีสามารถทำงานได้สะดวกและทำให้นักลักขุดสบายใจด้วย

3. ลูกปิดโบราณในตลาดการค้า

ความไว้วางใจหลังจากแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องเหนือธรรมชาติ ทำให้นักลักขุดเปิดเผยข้อมูลสำคัญชุดสุดท้ายออกมา คือข้อมูลเกี่ยวกับการค้าลูกปิดโบราณ

ทุ้งคู้ลำพัน เป็นทั้งแหล่งขุดลูกปัดและเป็นตลาดในคราวเดียวกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นฤดูฝนเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม เมื่อฝนตกจะชะหน้าดินให้ลูกปัดผุดขึ้นมาบนผิวดินอย่างชัดเจน ซึ่งการกระจายตัวของลูกปัดทั่วทุ้งคู้ลำพันนี้คงเป็นผลมาจากการไถพรวนหน้าดินเวลาทำนามานานไม่ต่ำกว่า 100 ปี เวลาที่ลูกปัดผุดนี้จะเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักลักขุดลูกปัดว่าต้องมารวมตัวกันขุดหาลูกปัดก่อนที่ทุ้งจะกลายเป็นนาที่เต็มไปด้วยน้ำ การขุดหาลูกปัดในช่วงต้นฤดูฝนนี้จะถือเป็นช่วงเปิดฤดูขุดลูกปัดแถบภาคตะวันออกของประเทศไทย ที่แหล่งลูกปัดโบราณส่วนใหญ่อยู่ในทุ้งนา โดยตามแต่ละทุ้งจะมีพ่อค้าคนกลางจากกรุงเทพฯ เดินทางเข้ามารับซื้อที่หน้างานเลย ไม่ต้องรอให้นักลักขุดไปปล่อยที่หลัง

สำหรับลูกปัดที่ทุ้งคู้ลำพันส่วนใหญ่จะเป็นลูกปัดแก้วทึบแสงเม็ดเล็ก ราคาหลักสิบถึงหลักร้อย แต่ถ้าเป็นลูกปัดหินเช่น คาร์เนเลียน อาเกต หรือควอตซ์ ราคาจะอยู่ที่หลักพันขึ้นไปจนถึงหลักหมื่นขึ้นอยู่กับลักษณะรูปพรรณและความสมบูรณ์ของลูกปัด ซึ่งราคานี้จะพุ่งสูงขึ้นไปอีกในตลาดกลางเมื่อร้อยเป็นสร้อยสำหรับขายให้นักสะสม กระบวนการของตลาดค้าลูกปัดโบราณจึงเริ่มตั้งแต่หน้างาน มีการแลกเปลี่ยนผ่านมือระหว่างนักลักขุดด้วยกันเอง และพ่อค้าคนกลาง ส่งต่อไปถึงตลาดในชุมชน ในเมือง และเขตภาคตะวันออก ส่วนตลาดกลางที่กรุงเทพฯ มักจะมีราคาสูง เพราะมักแปลงไปเป็นรูปพรรณที่สวยงาม มีตัวเรือนหรือร้อยเป็นสร้อย ทำเป็นเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ซึ่งการติดต่อซื้อขายมักรู้จักกันภายใน หากคนนอกสนใจจะซื้อหาต้อง

เข้าถึงผู้ขายผ่านลูกค้าที่เก็บสะสมลูกปัด ซึ่งในกรณีของคู่ลำพัน การค้าลูกปัดจะเป็นไปในลักษณะของการเช่าบูชา

“ลูกค้ำมีตั้งแต่เจ้ายันโจร” คือคำบอกเล่าจากปากคำนักลักซุดเมื่อพูดถึงกลุ่มลูกค้า มีรายละเอียดเพิ่มเติมว่า กลุ่มลูกค้าในประเทศจะนิยมลูกปัดหิน เช่น คาร์เนเลียนและอาเกตขนาดใหญ่ เอาไว้ไปเลี่ยมทองห้อยคอ การซื้อขายแลกเปลี่ยนจะคล้ายกับการเช่าบูชาวัตถุมงคล ส่วนลูกปัดแก้วทึบแสงเนื่องจากมีขนาดเล็กและมีจำนวนมากจึงมักใช้เป็นส่วนประกอบสร้อยลูกปัดหิน พวกนี้จะส่งขายต่างประเทศได้จำนวนมากเพราะลูกค้าต่างชาติมักซื้อไปเป็นเครื่องประดับ

“หากได้รับ order มามาก ๆ ก็จะต้องตระเวนเช่าที่ซุดลูกปัดตามแหล่งอื่น ๆ” วิธีการตระเวนเช่าที่ดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นในกรณีที่มีลูกค้าบอกความต้องการหาลูกปัดที่มีลักษณะเฉพาะหรือต้องการเป็นจำนวนมาก นักลักซุดจะตระเวนไปตามแหล่งที่มีลูกปัดขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแล้วเช่าที่ปลูกพริก หรือทำสวนพืชล้มลุกเพื่อทำการซุดในพื้นที่ จะไม่มีการลักซุดโดยตรงเพื่อป้องกันการตรวจจับจากเจ้าหน้าที่ ในบางกรณี สำหรับนักลักซุดที่มีทุนหนาจะสามารถซื้อที่ดินที่คาดว่าจะมีลูกปัดเยอะ (อาจเป็นแหล่งโบราณคดี) เพื่อเปิดสัมปทานซุดสมบัติต่อไปได้

สำหรับทั้งคู่ลำพัน แม้จะเป็นที่รู้กันว่าที่นี่เป็นแหล่งซุดลูกปัดโบราณมาหลายสิบปีแล้ว แต่นักลักซุดก็ยังไม่เคยถูกจับได้ นักโบราณคดีมักมาที่หลังการดำเนินการของพวกเขาเสมอ เพราะการลักซุดขนาดใหญ่มักทำกันตอนกลางคืน ในขณะที่นักลักซุดรายย่อยตอนกลางวันไม่ได้ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็น

สันนัก ทำให้สังเกตเห็นว่ากำลังขุดหาลูกปัดหรือเก็บผักบุ้ง แต่ขบวนการลักขุดขนาดใหญ่ จะมีเครือข่ายนักลักขุดที่ติดต่อกันในพื้นที่อื่น ๆ ที่จะคอยส่งข่าวถึงกันไปว่ามีลูกปัดชิ้นไหน หรือสามารถหยิบยืมเครื่องมือกันได้ เช่น เครื่องสแกนโลหะ สำหรับหาพระพุทธรูปหรือทองตามแหล่งโบราณคดี ในขณะที่อดีตผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี (อาณัติ บำรุงวงศ์, 2552) ให้ข้อมูลว่า เขตจังหวัดสระแก้วและจังหวัดปราจีนบุรีเป็นเส้นทางผ่านโบราณวัตถุสำคัญจากประเทศกัมพูชาและเป็นพื้นที่ที่มีการลักลอบขุดหา ลูกปัดทวารวดีสูง การที่เจ้าหน้าที่จะเข้าไปจับกุมผู้ลักลอบเป็นไปด้วยความลำบาก เนื่องจากอยู่ระหว่างหุบเขาและไกลจากตัวเมือง ที่สำคัญเมื่อมี ยานพาหนะหรือบุคคลแปลกปลอมเข้าไปที่ไม่ใช่ผู้ลักลอบซื้อโบราณวัตถุ ชาวบ้านที่ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุจะไม่ให้ความร่วมมือหรือหลบหนีไปก่อน ทั้งหมด

นักลักขุดรู้ว่า กรมศิลปากรมีกฎหมายรับซื้อโบราณวัตถุที่ขุดได้โดยให้ ราคา 1 ใน 3 ของราคาประเมิน (พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 มาตรา 24, กรมศิลปากร, 2548) แต่เมื่อเทียบกับราคาในตลาดแล้วจึงไม่มีใครคิดจะนำโบราณวัตถุที่ขุดได้ไปให้กรมศิลปากรเลย นอกจากนี้ เมื่อนักลักขุดถูกกรมศิลปากรและบรรดานักโบราณคดีหมายหัวไว้แล้ว การพบหลักฐานทางโบราณคดีโดยบังเอิญจึงถูกละทิ้งหรือฝังคืนไว้โดยไม่มีการแจ้งไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพราะกลัวจะถูกกล่าวหาหรือดำเนินคดีภายหลัง

ลูกปิดโบราณที่อยู่ในตลาดการค้า จะเสียคุณค่าการเป็นหลักฐานทางโบราณคดีไปครึ่งหนึ่ง เพราะหลุดออกจากบริบทของมันแล้ว แต่จะมีมูลค่าขึ้นมาแทนเพราะอยู่ในระบบซื้อขาย แน่แน่นอนว่าธุรกิจลักขุดนี้อาจทำเงินขนาดเลี้ยงตัวเป็นอาชีพได้ แต่จะส่งผลร้ายมากกว่าดี ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยใช้มุมมองทางเศรษฐกิจเป็นหลักเพื่อประสานประโยชน์กับทางโบราณคดี ผู้เขียนได้เสนอแนวคิดการจัดการสมบัติที่ทุ่งคู้ลำพันไปว่า หากหยุดขบวนการลักขุดลูกปิดที่ทุ่งคู้ลำพันลง พวกเขาจะยังคงมีรายได้จากอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป แม้ราคาค่าลูกปิดจะเฝ้ายวนใจแต่ไม่ปลอดภัยและต้องทำแบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ จะดีกว่าหรือไม่ถ้าของยังอยู่ในแหล่งเดิมของมัน แล้วเรามาร่วมกันพัฒนาทุ่งคู้ลำพันให้เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่า เป็นสมบัติประจำชุมชนของพวกเขา ก่อน จากนั้นจึงพัฒนาไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ให้คนที่อื่นมาดูงาน ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้ให้กับทุกคนในชุมชนได้มากกว่าที่เป็นอยู่

แม้ผู้เขียนจะได้รับคำตอบในเชิงเห็นด้วยทั้งจากนักลักขุด ชาวบ้าน พระสงฆ์และครูในหมู่บ้าน แต่คงเร็วไปที่จะบอกว่าขบวนการลักขุดลูกปิดนั้นจะยุติลง เพราะตลาดยังคงอยู่ อำนาจเงินก็จะหวนกลับมาเฝ้ายวนใจอีก ตรงนี้เป็นปัญหาที่นักโบราณคดีและนักจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต้องช่วยกันหาทางออกไป เพราะจากการโน้มน้าวให้นักลักขุดและชุมชนมีจิตสำนึกที่จะช่วยดูแลมรดกวัฒนธรรมในแหล่งโบราณคดีในครั้งนี้ อย่างน้อยพวกเขาได้รู้แล้วว่าเราทำอะไร พวกเขาทำอะไร เกิดผลกระทบกันอย่างไร แล้วเราก็พร้อมที่จะเริ่มต้นคุยกันดี ๆ เพื่อหาทางออกร่วมกัน ไม่วิ่งไล่จับกันอีก ซึ่ง

ทั้งหมดนี้ยังคงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นในกระบวนการแก้ปัญหาอาชญากรรม มรดกวัฒนธรรมเท่านั้น เพราะในระดับที่เหนือขึ้นไปจากนี้ ยังมีตลาดการค้า โบราณวัตถุระดับชาติและระดับนานาชาติเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนให้เกิด การทำลายมรดกวัฒนธรรมอยู่

อภิปรายสรุป: ถอดบทเรียนคู่ตรงข้าม จุดเริ่มต้นของกระบวนการแก้ปัญหา

หากโบราณคดีสะท้อนย้อนคิดจะสามารถนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทั้งต่อ งานโบราณคดีเองและการจัดการปัญหาสังคมในปัจจุบันด้วยได้ ก็คงจะเป็น ผลจากการเริ่มต้นทบทวนสิ่งที่เป็นปัญหาอยู่และเข้าไปศึกษามัน ด้วยมุมมอง แบบสลายคู่ตรงข้ามและสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แม้ว่า การศึกษาด้วยมุมมองแบบคู่ตรงข้ามเกี่ยวกับกรณีการลักลอบขุดลูกปัดที่ ทำลายแหล่งโบราณคดีหลาย ๆ แหล่งในประเทศไทยรวมทั้งการศึกษา อาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมที่ผ่านมาจะยังไม่สามารถก่อให้เกิดความ ประนีประนอมหรือความเข้าใจเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันได้ แต่งานนี้เป็น การศึกษาที่เริ่มต้นจากคู่ตรงข้ามของนักโบราณคดีเอง นั่นคือ การทำความเข้าใจนักลักขุดลูกปัด ซึ่งให้ผลเป็นความรู้พื้นฐานที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของ กระบวนการจัดการกับปัญหาการทำลายแหล่งโบราณคดีจากการลักลอบขุด ได้ดังต่อไปนี้

(1) มิใช่มูลค่า แต่คือ “ความเชื่อ” ที่ขับเคลื่อนให้มีการเสาะหาลูกปิดโบราณมาบูชา (ปัจจัยภายใน)

ข้อค้นพบสำคัญประการแรก ความเชื่อคือพลวัตหลักที่คอยขับเคลื่อนความต้องการลูกปิด มิใช่มูลค่าในตลาด ข้อค้นพบนี้ได้รับการยืนยันจากบรรดานักลักขุดที่ร่วมงาน หัวหน้านักลักขุดบอกว่า “เวลาเจอก่าน (ลูกปิดหินอาเกต) ใหญ่ ๆ สวย ๆ ส่วนมากมักไม่ค่อยปล่อย ต้องเก็บให้ลูกหลานไว้บูชาป้องกันอันตราย...เคยมีคนจากกรุงเทพฯมาขอเข้าไปบูชาหลายหมื่นก็ไม่ขาย” แสดงให้เห็นว่าปัจจัยหลักที่คอยกระตุ้นให้ชาวบ้าน รวมถึง “ลูกค้า” เกิดความสนใจกับลูกปิดโบราณคือเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบเดียวกับการบูชาพระเครื่อง เพราะนอกจากการซื้อขายปกติแล้ว สำหรับลูกค้าของกลุ่มคู้ลำพัน เมื่อเข้าไปบูชาไปแล้วจะต้องมีการสวดมนต์บูชาบนหิ้งพระ ในลักษณะเดียวกับการบูชาพระaleyที่เดียว เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฤทธิ์อำนาจของลูกปิดมีความเข้มขลังมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ตัวเงินหรือมูลค่าของลูกปิดโบราณจึงเป็นรองคุณค่าจากความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ชาวบ้านและนักลักขุดเชื่อบนความเชื่อนี้เอง ทำให้เกิดการเสาะแสวงหาลูกปิดโบราณมาบูชา หน้าที่หลักของลูกปิดโบราณเหล่านี้ในมุมมองของคนปัจจุบัน (โดยเฉพาะคนไทย) จึงเป็น “ของขลัง” มากกว่า “เครื่องประดับ” แต่ลูกค้าต่างชาติส่วนใหญ่จะเห็นเป็นเครื่องประดับมากกว่า ยกเว้นบางกลุ่มที่ให้ความสนใจในฤทธิ์อำนาจของลูกปิดหินเช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องพลังแฝงของหินชนิดต่าง ๆ

ในการจัดการ นักโบราณคดีต้องยอมรับการมีอยู่ของความเชื่อนี้ก่อนเป็นลำดับแรก จึงจะสามารถเริ่มสร้างความร่วมมือจากชาวบ้านหรือนักลักขุด

ได้ เพราะนอกจากกฎหมายแล้ว เรื่องของความเชื่อคือกำแพงที่กั้นระหว่างนักโบราณคดีกับนักลักขุด การยอมรับในความเชื่อของนักลักขุดจึงเป็นวิธีการสำคัญที่จะเข้าถึงตัวนักขุดเองและข้อมูลที่พวกเขาถืออยู่ได้ นักลักขุดเล่าว่าก่อนหน้านี้ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับนักโบราณคดีกรมศิลปากรและตำรวจไม่ดีนัก เพราะถูกดูหมิ่นความเชื่อเรื่องลูกปัด ถูกตำหนิอย่างรุนแรงว่าทำลายมรดกวัฒนธรรมและตามจับอยู่บ่อย ๆ กระทั่ง “พระอาจารย์สมันตา วัดทิเบต⁶” เข้ามาคุยและขอซื้อที่เพื่อจะเปิดให้มีการศึกษาทางโบราณคดี มีการจัดตั้งโครงการขุดค้นโดยสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี กรมศิลปากรและเปิดพื้นที่พุดคุยระหว่างชาวบ้าน นักลักขุดและนักโบราณคดี โดยมีพระอาจารย์สมันตาเป็นผู้ประสานงาน ความเป็นคู่ตรงข้ามจึงสลายลงกลายเป็นผู้ร่วมงานแทน

เพราะเราไม่อาจเปลี่ยนความเชื่อของใครแต่เราสร้างความเข้าใจร่วมกันได้ ในระดับปฏิบัติการ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ผู้เขียนใช้ มิได้ต้องการจะเปลี่ยนความเชื่อในพลังอำนาจลูกปัดโบราณของนักลักขุด แต่ต้องการใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรื่องเล่าเป็นสื่อในการสร้างความเข้าใจต่อนักลักขุดว่านักโบราณคดีสร้างความรู้จากหลุมขุดค้นอย่างไร ในขณะเดียวกัน การลักลอบขุดทำลายข้อมูลทางโบราณคดีไปได้อย่างไร เมื่อเกิดความเข้าใจตรงกัน นักลักขุดก็เกิดความตระหนักที่จะพิจารณาให้ดีขึ้นลงมือทำอะไร ซึ่งผลจากการแลกเปลี่ยนทั้งเรื่องความเชื่อ ประสบการณ์และวิธีการทำงานในครั้งนี้ แม้จะเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของกระบวนการแก้ปัญหา แต่ก็ช่วยทำให้นัก

ลักขุดกลายเป็นผู้ดูแลมรดกวัฒนธรรมได้ อย่างน้อยก็ในบริเวณแหล่งโบราณคดีทุ่งคูลำพัน

(2) ตลาดการค้าโบราณวัตถุ: ระบบที่หล่อเลี้ยงขบวนการลักลอบขุด (ปัจจัยภายนอก)

ข้อค้นพบสำคัญประการที่สอง ตลาดการค้าโบราณวัตถุ คือปัจจัยภายนอกที่หล่อเลี้ยงขบวนการลักลอบขุด เพราะมีความเชื่อเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการแรกที่ทำให้เกิดความสนใจในลูกปัดโบราณที่ขุดซ่อนอยู่ในแหล่งโบราณคดี พร้อม ๆ กับมีระบบที่สามารถนำลูกปัดโบราณที่มีเกินความต้องการมา “ปล่อย” ได้ จึงเกิดตลาดการค้าลูกปัดโบราณขึ้นมาเป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนวัตถุขุดระหว่างกัน ตลาดนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงตลาดการค้าโบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ ซึ่งนอกจากจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับกลุ่มนักสะสมแล้ว ยังพัวพันไปถึงกลุ่มผู้มีอิทธิพลและกลุ่มนายทุนด้วย

เกี่ยวกับประเด็นการค้าโบราณวัตถุ มีเส้นพรมแดนบาง ๆ แสนจะเลือนรางว่าอะไรบ้างเป็นโบราณวัตถุ แต่โบราณวัตถุในที่นี้ ผู้เขียนขออนุญาตเป็นวัตถุจากแหล่งโบราณคดีในเบื้องต้นก่อน เพื่อจะได้เข้าใจตรงกันว่าขณะนี้เรากำลังพูดถึงปัญหาการทำลายข้อมูลหลักฐานในแหล่งโบราณคดีอันเนื่องมาจากการลักลอบขุดเพื่อขายในตลาดการค้า ซึ่งไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่ช่วงพ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดังปรากฏการออกกฎหมายใน พ.ร.บ. โบราณสถานฯ ฉบับ พ.ศ.2504 โดยก่อนหน้านี้ค่านิยมในการสะสมของเก่าในหมู่ชนชั้นสูงและแวดวงข้าราชการโดยเฉพาะ

มหาดไทยและกลาโหมของสยามตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 ทำให้โบราณวัตถุไม่ว่าจะเป็นพระพิมพ์ พระพุทธรูป หรือประติมากรรมในศิลปะโบราณต่าง ๆ ถูกเสาะหาและใช้เป็นของกำนัลสำหรับบรรดาเจ้านายทั้งหลาย ซึ่งนอกจากการเก็บเพราะสนใจและเพื่อเป็นสิริมงคลแล้ว การสะสมของเก่ายังแสดงถึงรสนิยมอันศิวิไลซ์ของผู้สะสม รวมทั้งยังใช้แสดงสถานภาพทางสังคมของเจ้าของได้อีกด้วย เมื่อความต้องการของเก่ามีเพิ่มขึ้น ก็ทำให้เกิดกระบวนการร้านค้าของเก่า พ่อค้าคนกลาง ช่างซ่อมแซมและทำเลียนแบบ กลุ่มคนท้องถิ่นที่ชำนาญในเรื่องการลักลอบขุด และชาวบ้านที่เป็นมือสมัครเล่น ซึ่งทำให้แหล่งโบราณคดีจำนวนมากทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ค่อย ๆ ถูกทำลายและสูญเสียข้อมูลสำคัญไปพร้อม ๆ กับการลักลอบขุด

ไม่ว่าจะเป็นทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ที่ถูกกะเทาะออกไปจากปราสาทตั้งแต่ปี พ.ศ.2508 ภาชนะเขียนสีบ้านเชียงที่ถูกลักขุดจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงออกไปขายเป็นจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ.2515 (รัศมี ชูทรงเดช, 2542: 46-48) หรือลูกปัดคู้ลำพันที่ถูกขุดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2520 เป็นอย่างน้อย ล้วนเป็นผลเสียอันเนื่องมาจากการค้าโบราณวัตถุที่ส่งผลให้เกิดขบวนการลักลอบขุดโบราณวัตถุขึ้น แต่น่าแปลกกว่า การลงมือจัดการกับปัญหานี้ยังคงอยู่เพียงระดับล่าง กล่าวคือ เป็นเพียงการวิ่งไล่จับชาวบ้านหรือนักลักขุดผ่านการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งไม่ค่อยได้ผลในทางปฏิบัติมากนัก เพราะนักโบราณคดีก็ตามชาวบ้านหรือนักลักขุดในพื้นที่ได้ไม่ทันอยู่ดี หรือต่อให้มีการสร้างความรู้ สร้างความเข้าใจต่อคนในชุมชนให้มี

จิตสำนึกต่อโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดี (อย่างกรณีที่ผู้เขียนได้ทดลองทำ) แต่ยังมีตลาดการค้าโบราณวัตถุอยู่ แม้เราจะเปลี่ยนนักลักขุดกลุ่มหนึ่งให้เป็นผู้ดูแลแหล่งได้ ก็จะมีนักลักขุดกลุ่มใหม่เกิดขึ้นมารับใช้ตลาดอีกอยู่ดี ตลาดเท่าที่ยังไม่มีการเข้าไปควบคุมจัดการตลาดการค้าโบราณวัตถุทั้งในระดับชาติและในระดับโลก

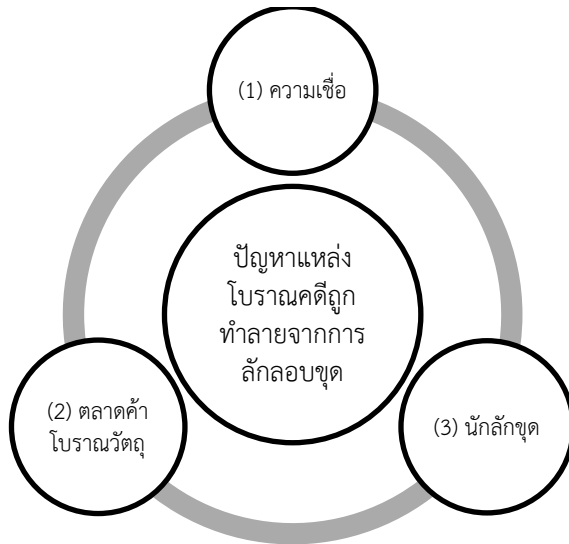
(3) นักลักขุด คือผลผลิตของความเชื่อและตลาดการค้าโบราณวัตถุที่มีอยู่

ประการสุดท้าย ข้อค้นพบข้อสำคัญที่สุดก็คือ นักลักขุดเป็นผลผลิตของความเชื่อเรื่องพลังลูกปัดโบราณกับระบบตลาดซื้อขายโบราณวัตถุ เพราะมีความเชื่อจึงทำให้เกิดการลักขุด และเพราะมีตลาดการค้าโบราณวัตถุจึงทำให้เกิดระบบการซื้อขายของที่มีเกินความต้องการ ทั้ง 2 ปัจจัยนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดนักลักขุดรายใหม่ขึ้นมาเรื่อย ๆ แม้จะสร้างความเข้าใจให้กับนักลักขุดกลุ่มหนึ่งได้ ก็จะมีนักลักขุดกลุ่มใหม่เข้ามาแทนที่ การวิ่งไล่จับนักลักขุดจึงมิใช่กระบวนการแก้ปัญหาในระยะยาว แต่เป็นเพียงการรับมือกับปัญหาการลักขุดเฉพาะหน้าเท่านั้น เพราะยังมีความเชื่อในพลังลูกปัดและระบบตลาดการค้าโบราณวัตถุเป็นตัวแปรสำคัญ 2 ประการที่ขับเคลื่อนให้เกิดขบวนการลักลอบขุดโบราณวัตถุตามแหล่งโบราณคดีอยู่ เรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญที่นักโบราณคดีรวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ต้องให้ความสนใจและร่วมกันหาทางจัดการต่อไป

ที่น่าสนใจก็คือ ข้อค้นพบนี้ยืนยันว่าการวิ่งไล่จับไม่อาจช่วยแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจเพียงทำได้แค่ถ่วงเวลาให้แหล่งถูกทำลายชำลาง

แต่ก็จะถูกทำลายลงอยู่ดีเพราะนักลักขุดคือชาวบ้านในพื้นที่ แต่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมคือทางออกแรก ที่เราจะเปลี่ยนคู้ตรงข้ามให้เป็นผู้ร่วมงาน ร่วมดูแลมรดกวัฒนธรรมไปกับนักโบราณคดีได้

โดยสรุปแล้ว สำหรับกรณีลูกปัดโบราณที่ทุ่งคูลำพัน คำถามสำคัญก็คือ “อะไรคือปัจจัยที่ทำให้เกิดการลักขุด?” จากการใช้โบราณคดีสะท้อนย้อนคิดเป็นเครื่องมือในการศึกษา พบว่า 3 ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดขบวนการลักขุด (แผนภาพที่ 1) ได้แก่ (1)ปัจจัยภายในที่ทรงพลังมาก คือ ความเชื่อในพลังลูกปัดโบราณ กับ (2)ปัจจัยภายนอก คือ ตลาดการค้าโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงให้ระบบการลักลอบเสาะหาโบราณวัตถุเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนยังคงมีอยู่ และ (3)ผู้ปฏิบัติการ เมื่อมีแรงขับจากภายในคือความเชื่อและภายนอกคือตลาด จึงเปลี่ยนชาวบ้านหรือใครก็ตามให้เป็น “นักลักขุด” ขึ้นมาได้

แผนภาพที่ 1 แสดงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการลักลอบขุด
ต้นเหตุของปัญหาแหล่งโบราณคดีถูกทำลาย

ทิ้งท้าย

อาจมีนักวิชาการหรือนักโบราณคดีบางกลุ่ม มองสนามทดลองในครั้งนี้ว่าเป็น “การทำงานสีเทา” เพราะเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับขบวนการฝั่งตรงข้ามบ้างก็ว่าเหมือนตำรวจทำงานกับโจร ซึ่งผู้เขียนมองว่า หากเรายังคงติดอยู่กับวาทกรรมชาวดำ ภาวะความไม่ลงรอยนี้จะยังคงอยู่และไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ต่อการรับมือกับปัญหาอาชญากรรมมรดกวัฒนธรรม เพียงเพราะแค่ 2 ฝ่ายให้ความหมายมรดกวัฒนธรรมต่างกันจนกลายเป็นความขัดแย้งในเชิงลบ แต่จะดีกว่าหรือไม่ หากเราสามารถเปลี่ยนมันให้กลายเป็นความขัดแย้งเชิง

สร้างสรรค์ บนฐานคิดเชิงบวกที่มุ่งทำความเข้าใจเหตุ-ปัจจัยของปัญหาที่มีอยู่ แล้วร่วมมือแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมไปด้วยกันทั้งสองฝ่าย ก็คงจะดีกว่าปล่อยให้คู่ขัดแย้งกลายเป็นเส้นขนานที่ไม่มีวันบรรจบ ต้องคอยหลบหลีกกันไปมา แล้วผลของปัญหาก็มาตกที่มรดกวัฒนธรรมที่ต้องสูญเสียไปจากแหล่งและกลายเป็นเพียง “สินค้า” ในตลาดซื้อขายกันเท่านั้น

สนามทดลองนี้ ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความคาดหวังที่จะเป็นตัวอย่างของแนวทางในการเริ่มต้นแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมแนวทางหนึ่ง que เริ่มจากตัวผู้ปฏิบัติการทั้ง 2 ฝ่ายก่อน อันที่จริงคือเริ่มจากตัวนักโบราณคดีเองก่อน ภายใต้กรอบโบราณคดีสะท้อนย้อนคิดที่ใช้เป็นแว่นในการมองปรากฏการณ์นี้ ทำให้เห็นว่า แท้จริงแล้วทั้งนักโบราณคดีและนักลักขุดต่างให้ความสำคัญต่อโบราณวัตถุเหมือนกัน เพียงแต่ให้ความสำคัญบนจุดยืนคนละจุด แต่หากมีการปรับและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันเกิดขึ้น อาจเป็นจุดเปลี่ยนเล็ก ๆ ที่จะส่งผลให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลมรดกวัฒนธรรมของคนในชุมชนได้อย่างน้อยตอนนี้ เวลาเจอหลักฐานอะไรสำคัญ พวกเขาก็นิดินดีที่จะแจ้งนักโบราณคดี (กรมศิลปากร) หรือบางทีก็เก็บมาให้

หลังจากการร่วมทำงานขุดค้นไปด้วยกัน เช่นเดียวกับที่เราเข้าใจพวกเขา นักลักขุดก็เข้าใจว่านักโบราณคดีทำงานอย่างไร สร้างความรู้จากอดีตสำหรับปัจจุบันและอนาคตอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็ตระหนักได้ว่า พวกเขาสามารถมีส่วนช่วยดูแลรักษารวมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันได้ด้วย ซึ่งจะไปแล้ว นักลักขุดเหล่านี้จะเป็นเพียงเหยื่อของระบบธุรกิจการค้าโบราณวัตถุภายใต้อุปสงค์-อุปทานที่เกิดจาก “ความเชื่อ” ซึ่งคำถามสำคัญที่

ตามมาก็คือ “นักโบราณคดีจะทำอะไรให้คนอื่น ๆ อยู่กับความเชื่อเหล่านั้นได้โดยมีความรู้เป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ก่ออาชญากรรมมรดกวัฒนธรรมอีก ?” คงเป็นเรื่องที่จะต้องมีการถกเถียงเพื่อหาคำตอบกันไป

เชิงอรรถ

- ¹ ข้อมูลจากข่าวมติชน วันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2552 สัมภาษณ์ นายอาณัติ บำรุงวงศ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ณ ขณะนั้น ให้ข้อมูลว่า ที่จังหวัดปราจีนบุรี จากการสำรวจมักพบลูกปัดทวารวดีบริเวณบ้านบุเสี้ยว อำเภอกบินทร์บุรี บ้านคูลำพัน บริเวณแหล่งโบราณสถานศรีมโหสถทั้งในและนอกตัวเมือง บ้านโคกขวาง อำเภอสรีมหาโพธิ และบ้านกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง
- ² ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นางจิราพร กิ่งทัพหลวง หัวหน้ากลุ่มโบราณคดี และนายคงกมล รัฐปัติย์ นักโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ผู้สำรวจและร่วมดำเนินงานขุดค้นในโครงการของผู้เขียน
- ³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมาคมจันทราภิรติ. 2560. *รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านคูลำพัน อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี*. สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี กรมศิลปากร.
- ⁴ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ Monica Smith (Department of Anthropology, University of California at Los Angeles, USA) วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2561 ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) หลังจากฟังบรรยายในหัวข้อ “Knowing the Neighbors: The Archaeology of Social Interaction in Ancient Indian Cities” “รู้จักย่าน: โบราณคดีของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในเมืองอินเดียโบราณ” ซึ่งอาจารย์ Monica ได้ให้ความเห็นว่า รูปแบบของชุมชนคูลำพันที่ผู้เขียนเล่าให้ฟัง น่าจะเป็นชุมชนนอกเมืองศรีมโหสถโบราณ ที่เป็นแหล่งผลิต พื้นที่อยู่อาศัยของแรงงาน และถูกจัดสรรเป็นพื้นที่ความตายของคนในช่วงเวลานั้นด้วย

- ⁵ เนื่องจากนักลักขุดและแหล่งข้อมูลมีความกังวลเรื่องความปลอดภัย จึงขอให้ผู้เขียนสงวนข้อมูลในส่วนของผู้ให้ข้อมูลเอาไว้
- ⁶ “พระอาจารย์สมันตา วัดทิเบต” จังหวัดนครนายก ในนามสมาคมจันทราภิรติ และมูลนิธิวัชรธรรมปกรณ ได้ซื้อที่บริเวณทุ่งคู้ลำพันไว้เพื่อสงวนให้เป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาทางโบราณคดี

บรรณานุกรม

- กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี. 2560. สรุปผลการสำรวจและดำเนินงานทางโบราณคดีในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก 5 จังหวัด. ปราจีนบุรี: สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี.
- กรมศิลปากร. 2548. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.
- ดุสิต รอดเจริญ. 2556. การวิเคราะห์ลูกปัดแก้วจากเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย. ดุษฎีนิพนธ์ (ปร.ด. (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์)) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พชรพร พนมวัน ณ อยุธยา. 2560. วิเคราะห์โบราณวัตถุ เส้นบางๆ ระหว่างวิชาการกับอุบายเพื่อค้าขายอันล้าลึก. สืบค้นจาก <https://thaipublica.org/2017/06/econoarchaeology1> (10 ธันวาคม 2560)
- มติชน. 2552. "คลองท่อม"งานเข้า! นักสะสมแห่แห่นทั้งซื้อและขุด. สืบค้นจาก <http://www.siamsouth.com/smf/index.php?topic=4452.0;wap2> (10 ธันวาคม 2560)
- รัศมี ชูทรงเดช. 2542. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 46 ฉบับที่ 8 วันอาทิตย์ที่ 25-31 กรกฎาคม 2542, หน้า 46-48. สืบค้นจาก <http://www.vcharkarn.com/varticle/81> (10 ธันวาคม 2560)
- รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. 2552. โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน:

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ (Exploration and Sustainable Heritage Management in Pai-Pang Mapha-Khun Yuam Districts, Mae Hongson Province). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิชัย ตันติกิตติกร. 2526. ปัญหาการลักลอบทำลายแหล่งโบราณคดี. สารนิพนธ์ (ศ.บ.(โบราณคดี)) มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมาคมจันทราภิรติ. 2560. รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านคูลำพัน อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี. สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี กรมศิลปากร.

สว่าง เลิศฤทธิ์. 2547. พัฒนาการของความซับซ้อนทางเศรษฐกิจและสังคมจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายถึงยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ในเขตที่สูงทางตะวันออกเฉียงของภาคกลางของประเทศไทย. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สายันต์ ไพรัชญาจิตร. 2543. โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายันต์ ไพรัชญาจิตร. 2546. โบราณคดีชุมชน: การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายันต์ ไพรัชญาจิตร และคณะ. 2552. โบราณคดีอาสารที่แหล่งเตาเวียงกาหลง. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สายทิพย์ สุดชา. 2552. *กระบวนการค้าโบราณวัตถุประเภทลูกปัดทวารวดี*. กรุงเทพฯ: เอกสารการศึกษาเฉพาะบุคคล หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุรชาติ พยัฆพร. 2543. *มาตรการป้องกันและปราบปรามการลักลอบค้าโบราณวัตถุ*. วิทยานิพนธ์ นิติศาสตร์มหาบัณฑิต (น.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมประสงค์ พระสุจันท์ทิพย์ และคณะ. 2543. *เจาะเส้นทางขบวนการค้าโบราณวัตถุ*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- อนุชาติ คงมาลัย. 2558. *กฎหมายว่าด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุ: คำวินิจฉัยศาลฎีกาและอัยการสูงสุด*, หน้า 1-19. สืบค้นจาก http://www.ago.go.th/articles_58/article_040858.pdf (10 ธันวาคม 2560)
- อนันท์ กาญจนพันธุ์. 2546. *ทะลุกรอบคิดของทฤษฎีและวิธีวิทยาของการทะลุกรอบคิด: มิติใหม่ในมานุษยวิทยาไทย*. สืบค้นจาก http://beyond.library.tu.ac.th/cdm/ref/collection/trf_or_th/id/2183 (5 เมษายน 2561)
- Carman, John. 2006. "Digging the Dirt: Excavation as a social practice." In M. Edgeworth (ed.), *Ethnographies of Archaeological Practice: Cultural Encounters, Material Transformations*, pp. 95-102. Lanham, Maryland: AltaMira Press.
- Hodder, I. (2004). *Archaeology beyond Dialogue*. Salt Lake City: University of Utah Press.

- Hodder, I. (2005). "Reflexive methods." In H. D. G. Maschner & C. Chippindale (Eds.), *Handbook of Archaeological Methods*, pp. 643–669. New York: AltaMira Press.
- Moore, Lawrence E. 2006. "Toward a still and quiet conscience: A Study in Reflexive Archaeology," *North American Archaeologist* 27(2): 149-174.
- Rodriguez, Timoteo. 2006. "Conjunctures in the Making of an Ancient Maya Archaeological Site." In M. Edgeworth (ed.), *Ethnographies of Archaeological Practice: Cultural Encounters, Material Transformations*, pp. 161-172. Lanham, Maryland: AltaMira Press.
- Shoocongdej, Rasmi. 1999. "Destruction of Southeast Asia's Past Through Looting." In *World Archaeological Bulletin: Regional report*. สืบค้นจาก <http://worldarch.org/world-archaeological-bulletin/destruction-of-southeast-asias-past-through-looting> (10 ธันวาคม 2560)
- Stein, J.K. 1986. "Coring Archaeological Sites," *American Antiquity* 51, 505-527.